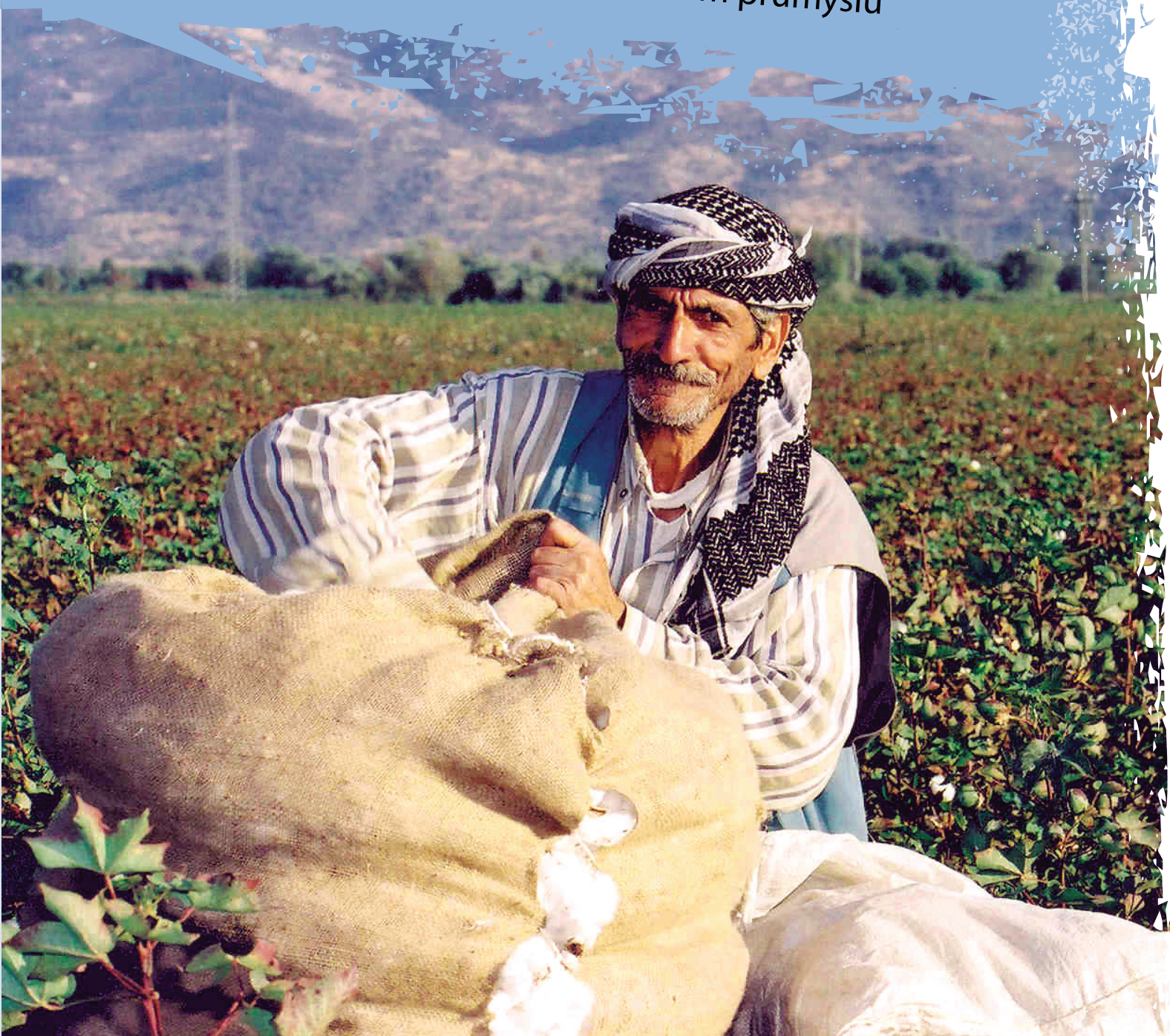

Šaty dělají člověka A kdo dělá šaty?

Bavlna a pracovní podmínky v textilním průmyslu

Manuál k programu globálního vzdělávání z cyklu
Svět v nákupním košíku

Svět v nákupním košíku

- Záměrem dílen globálního rozvojového vzdělávání Svět v nákupním košíku je upozornit na souvislost mezi naším spotřebitelským chováním a zdánlivě neovlivnitelnými problémy zemí tzv. globálního Jihu, tedy poukázat na vzájemnou propojenost rozvojových a ekonomicky vyspělých zemí skrze obchod a spotřebu.
- V dílnách jsou vybrané problémy nejen rozvojových zemí (extrémní chudoba, špatné pracovní podmínky, kácení pralesů atd.) studentům přibližovány na příkladu výrobků naší každodenní spotřeby (kakao, čokoláda, káva, bavlněné tričko nebo džíny, Coca-Cola a další).
- Součástí dílen je hledání a představení spotřebitelsky odpovědnějších a k životnímu prostředí i lidem šetrnějších alternativ, jako jsou fair trade (spravedlivý obchod), FSC (certifikace dřeva) nebo biovýrobky.
- Jedním z hlavních cílů programů je podnítit studenty k zamyšlení nad problémy a jejich souvislostmi, ke kritickému zhodnocení předkládaných informací a zformulování vlastního názoru či postoje.
- Vzdělávací cyklus dílen Svět v nákupním košíku je součástí stejnojmenné kampaně za odpovědné spotřebitelství.

Dílny z cyklu Svět v nákupním košíku:

- **Silný kafe.** Káva a (ne)spravedlivý obchod
- **Hořká chuť čokolády.** Kakao a dětská práce
- **Šaty dělají člověka... A kdo dělá šaty?** Bavlna a pracovní podmínky v textilním průmyslu
- **Komu chutná prales.** Příčiny a dopady kácení deštných pralesů
- **Coca-Colonizace.** O nadnárodních společnostech (nejen) v rozvojových zemích
- **Skvrny na banánech.** Jak se žije s pesticidy tropickým zemědělcům
- **Kdo je za vodou?** Voda jako podmínka rozvoje
- **Jak být out a zůstat in?** Skutečná cena naší image

Šaty dělají člověka... A kdo dělá šaty?

Bavlna a pracovní podmínky v textilním průmyslu

Creative Commons NaZemi

Text je licencován za podmínek Creative Commons Uveďte autora – Zachovejte licenci 3.0 (BY-SA 3.0)

Dotisk 2. doplněného vydání

Vydalo NaZemi, Kounicova 42, Brno

Brno 2012

Autoři dílny a manuálu: Tereza Kulhánková a Zuzana Ruferová

Redakce: Eva Malířová

Fotografie na obálce: Otto Press Photo

www.nazemi.cz

OBSAH:

Návod k použití	2
Metodika dílny	3
Přílohy	
Informační materiály	15
Příběh bavlny	15
Konvenční pěstování bavlny	16
Umělé zavlažování	17
Pesticidy	18
GM bavlna	20
Dětská práce	20
Od rostliny k džínám	21
Strategie globalizovaného oděvního průmyslu	23
3 fáze v průmyslové výrobě oděvů	23
Cesta jedněch džín	24
Proč podstupovat rizika	25
Závod ke dnu	25
Pracovní podmínky v textilním průmyslu	26
Volné obchodní zóny	26
Robotárny – sweatshops	28
Domácí práce	28
Co s tím můžeme dělat?	30
Biobavlna	30
Tradiční textilní materiály: vlna, len, konopí	31
Fair Trade	32
Oblečení z druhé a další ruky	33
Spotřebitelské kampaně	34
Kde co pořídit	36
Poznámky	37
Seznam použitých zdrojů	39

Návod k použití

Vážení pedagogové,

úkolem tohoto manuálu je představit vám jednu z dílen cyklu Svět v nákupním košíku.

Dílky se hlásí k metodám aktivního vyučování. Jsou složeny z několika na sebe navazujících aktivit, jejichž uspořádání vychází vstříc třířázovému modelu učení E-U-R (evokace, uvědomění si významu informací a reflexe).

V zásadě jsou základem dílen aktivity založené na práci ve skupině (kompetence sociální a personální), důležitou roli hraje zakotvení významu v zážitku prostřednictvím zážitkových aktivit, objevuje se práce s textem (kompetence k učení a řešení problémů). Diskuze a postojové aktivity rozvíjejí občanské a komunikativní kompetence. Program odpovídá především průřezovým tématům Výchova a myšlení v evropských a globálních souvislostech a Environmentální výchova.

Dílky dobře poslouží jako vstupní brána k dané problematice. Zpracovaná témata jsou velice komplexní, proto vybízejí k dalšímu rozvedení formou vlastních navazujících aktivit.

Záměrem manuálu je poskytnout podrobnou metodiku k realizaci jedné dílny z cyklu Svět v nákupním košíku a podepřít ji informacemi tak, aby učitel nad samotnou přípravou strávil co nejméně času.

Metodika

V úvodu metodiky jsou vyjmenovány cíle, které dílna a její aktivity naplňují. Dílčí cíle se pak objevují u konkrétních aktivit, podobně jako seznam pomůcek.

Alespoň dvě hodiny

Dílky jsou koncipovány pro minimální dobu dvou vyučovacích hodin, je však vhodné program prodloužit a věnovat větší prostor zejména diskuzím. Ty jsou zvláště pro starší studenty atraktivní a užitečné, neboť kromě nácvičky důležitých komunikačních dovedností si mají možnost v konfrontaci s ostatními tříbit své vlastní názory a postoje. Navrhovaný časový harmonogram vychází ze zkušeností našich lektorů s opakovanou realizací dílen na školách, nicméně učitelé, kteří pro nás dílny zkoušeli, je vedli v nejrůznějších časových dotacích (1 x 2, 2 x 1, 2 x 2, 1 x 3 vyučovací hodiny). Proto se dílny mimo běžnou výuku dobře hodí pro realizaci projektových dnů na škole.

Přílohy

V metodické části manuálu uvádíme kompletní seznam pomůcek. Většinu z nich naleznete v části Přílohy.

*Pomůcky označené hvězdičkou (fotky, obrázky, nahrávky) můžete najít v elektronické podobě na webové stránce: **www.svetvnakupnimkosiku.cz/skoly/materialy** (Heslo pro vstup k pomůckám vám zašleme poté, co se zaregistrujete.).

Aby do sebe jednotlivé stavební kameny dílny zapadaly, uvádíme v textu graficky odlišené informace.

Důležité výstupy, které shrnují, co by mělo v průběhu aktivity zaznít.

Okénka Přechod k další aktivitě zase usnadňují plynulé vedení dílny.

Informační materiály

Podklady jsou strukturovány do tří typů textových polí. **Hlavní text** na barevném podkladu je doplňován **rámečky**, které udávají ilustrační příklady či zajímavosti, orientaci v hlavním textu mají usnadnit **výpisky na okraji**, shrnující základní sdělení příslušného textového oddílu, které poslouží pro rychlé čtení při opakovaném vedení dílny a které si můžete sami doplňovat.

Doufáme, že vám materiály budou spolehlivým průvodcem některými globálními souvislostmi a inspirují vás k dalšímu rozvíjení těchto témat se studenty. Přivítáme vaše návrhy na vylepšení či doplnění aktivit i informací na adrese: skoly@svetvnakupnimkosiku.cz.

Šaty dělají člověka...

A kdo dělá šaty?

Bavlna a pracovní podmínky v textilním průmyslu

Cíle dílny:

Znalostní:

- Studenti popíší proces zpracování bavlny až po výsledné oblečení.
- Studenti lokalizují jednotlivé fáze globalizovaného textilního průmyslu.
- Studenti vysvětlí ekologické dopady pěstování bavlny.
- Studenti vyjmenují rizika spojená s procesem výroby oblečení.
- Studenti odvodí příčiny zneužívání pracovníků v textilním průmyslu v rozvojových zemích.
- Studenti odhalí souvislost spotřeby obyvatel rozvinutých zemí s životními podmínkami zaměstnanců textilního průmyslu v rozvojových zemích.
- Studenti vyjmenují spotřebitelské alternativy ke konvenčnímu bavlněnému oblečení, jako je biobavlna, šetrnější přírodní materiály, fairtradové a spotřebitelské kampaně, omezení spotřeby.

Dovednostní:

- Studenti spolupracují ve skupině a srozumitelně prezentují výsledky skupinové práce.
- Studenti používají mapu světa.
- Studenti se vcítí do role přetěžované šičky v maquile, tzv. robotárně.
- Studenti vyberou podstatné informace z textu a porovnají dva texty.
- Studenti argumentují a diskutují o možnostech řešení problému pracovních podmínek v textilním průmyslu.
- Studenti zaujmou na základě dostupných informací vlastní stanovisko a vhodně jej formulují.

Postojové:

- Studenti kriticky zhodnotí existenci nerovnosti příležitostí v různých částech světa.
- Studenti zváží možnost snížení ekologických a sociálních dopadů výroby oblečení.
- Studenti zváží vlastní „moc“ a odpovědnost, kterou mají jako spotřebitelé a lidé žijící v globalizovaném světě.

svět v nákupním košíku

 Velikost skupiny: 15–30
(v ideálním případě 15 studentů)

 Doba trvání: 100–130 minut
(2 nebo 3 vyučovací hodiny)

 Pomůcky:

- židle podle počtu studentů
- flipchart nebo tabule
- sada fixů, příp. křída
- tužky
- lepidlo
- nástěnná mapa světa, na niž lze kreslit
- barevné lepicí papírky (vhodnější jsou výraznější barvy)
- 3 archy balicího papíru
- sada papírků s popsáními fázemi pro každou skupinku (*Příloha Ak. 1*)
- vytištěné fotografie*
- CD s vhodnou hudbou
- pro každého studenta jednu tabulku „Vítejte v maquile“ a jeden papírek s popisem výrobní fáze, kterou budou vykonávat (*Příloha Ak. 6*)
- pro každého studenta jeden výtisk článku (*Příloha Ak. 7*)
- pro každého studenta jeden výtisk etického kodexu (*Příloha Ak. 7*)
- jednotlivé postoje napsané na velkých arších papíru (*Příloha Ak. 8*)
- vytištěné fotografie konopného, lněného, biobavlněného oblečení, tričko Fair Trade, ideálně kousky konopných a lněných látek, pro každého studenta jeden letáček

* naleznete na: www.svetvnakupnimkosiku.cz/skoly/materialy

Název aktivity	Typ aktivity	Cíle / informace	Doba trvání
1. Židle	ice-breaker, úvodní zahřívací	představení se; vztah já – moje osobnost – moje oblečení	5–10 min.
2. Kritéria výběru oblečení	brainstorming	co nás ovlivňuje při výběru oblečení	2–5 min.
3. Made in	práce s mapou	co říkají cedulky o původu oblečení	10–15 min.
4. Od semínka k džínám	skupinová práce, tvorba a prezentace plakátů	fáze zpracování a výroby oblečení a s tím spojená sociální a environmentální rizika	20–40 min.
5. Džínový cestopis	práce s mapou	lokalizace jednotlivých fází výroby džín podle případové studie	5 min.
6. Vítejte v maquile	zážitková aktivita	simulace pracovních podmínek v robotárně	5–10 min.
7. Kodex vs. jak to chodí	práce s textem	srovnání dvou textů	8–10 min.
8. Stanoviska	zaujímání postojů		15 min.
9. Trh alternativ	diskuze		20 min.

Prostorové vybavení:

K realizaci dílny potřebujete volný prostor třídy s kruhem židlí.

Zkrácená verze:

Nemáte-li k dispozici dostatek času, můžete program rozdělit do několika menších celků nebo některé aktivity zcela vynechat.

Z hlediska cílů programu je možné vypustit Aktivitu 1: *Židle*. Časově náročná je Aktivita 4: *Od semínka k džínám*. Je možné ji zkrátit vypuštěním tvůrčí části výroby plakátů a pracovat jenom se seřazením lístečků popisujících fáze výroby. Pokud není vaším cílem rozebírat se studenty environmentální a sociální rizika procesu výroby bavlněného oblečení, můžete aktivitu vypustit, protože s jednotlivými fázemi výroby se studenti zběžně seznámí v *Džínovém cestopisu* (Aktivita 4).

V jedné vyučovací hodině se můžete věnovat poznávání procesu výroby bavlněného oblečení (Aktivity 1–5), v druhé potom zaměřit pozornost na situaci zaměstnanců textilního průmyslu (Aktivity 6–9) a dát větší prostor diskuzi o alternativách.

Rozšíření:

Chcete-li se naopak tématu věnovat důkladněji, můžete je rozšířit o působení značek a módních trendů.

Máte-li čas a prostor, lze toto téma rozpracovat do jedno- i vícedenního projektu, jehož součástí může být např. mapování života výrobku, hledání starých oděvů ve skříních a zjišťování toho, co asi zažily; módní přehlídky, rozhovory s věcmi; setkání se seniory (jejich vztah k věcem), školní burzy oblečení, dílna na zpracování vlny, fiktivní spotřebitelská kampaň apod.

 Doba trvání: 5–10 minut **Pomůcky:**

- židle pro každého studenta a jednoho z lektorů

Aktivita 1: Židle

Cíl:

- Studenti vyjádří vztah já – moje osobnost – moje oblečení.

Úvod k aktivitě:

- Pokud skupinu neznáte, na úvod představte sebe a každopádně program. Např.: *„Nyní se budeme nějakou dobu bavit tématem našeho oblečení, protože šaty, jak známo, dělají člověka. Možná si říkáte, že je to téma tak pro rodinnou výchovu nebo do dámského klubu. Ale my si taky položíme otázku: A kdo dělá šaty? A nejenom kdo, ale taky kde, z čeho, jak, za jakých podmínek vzniká naše samozřejmé oblečení, a uvidíme, že je to téma zeměpisné, ekonomické, ekologické a dotýká se i oblasti etiky.“*

Postup:

- Jeden z lektorů si stejně jako studenti vezme židli, druhý požádá studenty, aby ze židlí vytvořili kruh, sám se postaví doprostřed.
- Znovu řekne svoje jméno a přidá nějakou charakteristiku, která se týká jeho vztahu k oblečení, např.: *„Já jsem Arnošt a ze všeho nejradši nosím montérky...“* nebo: *„Já jsem Kunhuta a nikdy bych si nekoupila nic v second handu...“*
- Ti ze sedících, pro něž také platí toto tvrzení, vstanou a rychle si vymění místa. Na jedno z uvolněných míst si ovšem sedne ten, kdo byl předtím uprostřed kruhu. Na koho nezbude židle, zůstává ve středu a pokračuje stejným způsobem.
- Cílem je dostat se zprostředka kruhu, tudíž vymyslet tvrzení, které bude platit také alespoň pro jednoho dalšího ze sedících. Tak se postupně studenti střídají.

Důležité výstupy:

- V ideálním případě co nejvíce různých postřehů, které odhalí, co nám na oblečení (oblékání) připadá zajímavé.
- Lektorů by měli mít pro případ, že se dostanou do středu kruhu, připraveny takové charakteristiky, které se dotknou dále probíraných aspektů, např. nadměrná spotřeba, podléhání trendům, jiné materiály: *„Mám na sobě alespoň jednu věc starší než tři roky.“* *„Nesnáším kluky, co mají tričko zastrčený do kalhot.“* *„Mám doma alespoň jednu věc ze lnu...“* apod.

Tipy pro vedení aktivity:

- Přínosem aktivity je úvodní uvolnění atmosféry a seznámení lektorů se studenty.
- Pokud pracujeme se skupinou, kterou známe, není případně nutné trvat na představování. Je to nicméně možné, neboť cílem je také uvědomit si vztah já – moje osobnost – moje oblečení.
- Může se stát, že hra začne ztrácet dynamiku dříve, než se vystřídají všichni uprostřed. V tom případě hru ukončíme a poprosíme studenty, aby se již bez vstávání postupně představili ti, na něž dosud nedošlo.
- Pokud se charakteristiky, které studenti uvádějí, točí stále kolem jedné věci (př. *„Mám rád modrou.“* *„A mám ráda žlutou...“* atd.), je vhodné, aby někdo z lektorů „schválně“ zůstal v kruhu a svou charakteristikou dovedl téma jinam (př. *„(Ne)mám rád ty, kdo si na oblečení moc zakládají...“*).

Přechod k další aktivitě:

- Např. *„Tak jsme si nepřímo ukázali, jak nás dělají naše šaty, nebo spíš, jak my skrze šaty prezentujeme svou osobnost. Teď se podívejte podrobněji na to, jak si oblečení vybíráme...“*

Doba trvání: 2–5 minut**Pomůcky:**

- tabule nebo flipchart
- křída nebo fix

Aktivita 2: Kritéria výběru oblečení

Cíl:

- Studenti vytvoří přehled kritérií výběru oblečení, který poslouží zejména pro závěrečné shrnutí.

Postup:

- Ujistěte se předem, zda studenti rozumějí termínu brainstorming, případně jej vysvětlete.
- Vyzvěte studenty, aby vymysleli co nejvíce kritérií, podle nichž si vybírají oblečení. Pište je pod sebe na tabuli. Poté, co jsou všechny nápady vyčerpány, aktivitu ukončete.
- Na závěr zdůrazněte, že se k vytvořenému seznamu ještě vrátíme.

Důležité výstupy:

- Oblečení nakupujeme podle mnoha kritérií, z nichž si mnohá ani neuvědomujeme.

Tipy pro vedení aktivity:

Na soupisu by se měla ocitnout cena, kvalita, „módnost“, pohodlnost, materiál, názory okolí atd. Dále viz závěrečné shrnutí.

Přechod k další aktivitě:

- Např. „*Tak to byla teorie a teď konečně přijdou otázky trochu na tělo, a to doslova. Podíváme se na tělo, abychom zjistili, jak je textilní průmysl rozložen po světě. . .*“

Doba trvání: 10–15 minut**Pomůcky:**

- nástěnná mapa
- barevné lepicí papírky

Aktivita 3: MADE IN

Cíl:

- Studenti uvedou, odkud pochází naše oblečení, a odvodí, že většina textilního průmyslu je v současné době přesunuta do rozvojových zemí tzv. globálního Jihu.
- Studenti zdůvodní, proč tomu tak je, příp. uvedou příklady.

Postup:

- Požádejte studenty, aby zjistili, jaké údaje jsou uvedeny na visačkách oblečení, které mají právě na sobě. Pokud si na ně sami nevidí, mohou si pomoci navzájem. Důležitými údaji jsou zejména materiál, ze kterého je oblečení vyrobeno, a země původu.
- Rozdejte barevné lepicí papírky a požádejte studenty, aby na ně opsali zjištěné údaje o materiálu a papírky nalepili na mapu do uvedeného místa výroby. Pokud údaj o zemi původu chybí, nalepí papírky do místa, které vyhlásíme „zemí nikoho“ (např. Antarktida, legenda nebo okraj mapy). Čím více papírků každý na mapu umístí, tím bude výsledný obrázek reprezentativnější.
- Když jsou studenti hotovi, zhodnoťte společně výsledek. Není nutné komentovat každý umístěný papírek, spíše se pokuste vystihnout převládající trendy.

- Vyzvěte studenty, aby se zamysleli nad důvody, proč je textilní průmysl po světě rozmístěn zrovna tak, jak ukazuje mapa s lístečky. Důvody zapisujte na tabuli.
- Pokud studenty nic nenapadá, můžete se jich například zeptat: „Co mají společného ty země, z nichž pochází většina oblečení?“ „Pokud byste chtěli stavět oděvní továrnu, podle čeho byste si vybírali zemi, ve které ji postavíte?“ atd.

Důležité výstupy:

- Zdůrazněte, že znázorněné rozložení textilního průmyslu není náhodné, důvody lze odvodit. Pokud na to studenti sami nepřijdou (což je nepravděpodobné), návodnými otázkami jim naznačte alespoň aspekty levné pracovní síly, závislosti místních lidí na práci v továrnách zahraničních investorů a volnější legislativu v rozvojových zemích.

Tipy pro vedení aktivity:

- Je lepší, pokud zjišťování údajů na cedulkách probíhá ve třídě. Nechte po studentech, aby zkoumali spodní prádlo. Požádejte je tedy, aby kvůli čtení visaček nikam neodcházeli. Aktivita by se tím protáhla.
- Je těžké předem odhadnout, jaký bude výsledný obrázek textilního průmyslu, neboť 15 či 30 studentů nepředstavuje dostatečně velký vzorek. Pokud tedy není na první pohled zřejmá lokalizace výroby v rozvojových zemích, můžete alespoň zdůraznit skutečnost, kterou obrázek ilustruje, a sice že textilní průmysl je vysoce globalizovaný.
- Často se přitom ani nedozvíme, odkud oblečení pochází (je-li mnoho lístků v „zemi nikoho“). Dále je možné zdůraznit, jak málo oblečení pochází z České republiky nebo jejího nejbližšího okolí. A to i přesto, že u nás má textilní průmysl dlouhou tradici. (Pokud by ani uvedené trendy nebyly po umístění papírků zřejmé, nezbyvá než podle situace nějak „vybruslit“, příp. hledat jiné souvislosti.)
- Na to, aby na cedulce byla jako země původu napsána rozvinutá země, často stačí, když je na jejím území vykonána jen část výroby.

Upraveno podle aktivity rakouské organizace Südwind Agentur.

Přechod k další aktivitě:

- Např. „Tak jsme si odpověděli na otázku KDE a teď se podrobněji podíváme na to JAK. V každé skupince máte alespoň jedny džíny, takže cíl cesty jasně vidíte, na jeho začátku stojí semínko bavlníku. Co se ale děje mezi tím? Máme přirozenou tendenci věc vnímat tak, jako že oblečení se „nějak“ udělá. ...ale nepůjde jenom o to seznámit se s výrobním procesem a docenit jeho komplikovanost, ale také zjistit, jestli některé z fází výroby s sebou nenesou rizika pro lidi a/nebo životní prostředí. . .“

Aktivita 4: Od semínka k džínám

Cíle:

- Studenti popíší komplikovaný proces výroby džín.
- Studenti vyjmenují sociální a environmentální rizika jednotlivých fází.
- Studenti pracují ve skupině na tvorbě plakátu.
- Studenti prezentují výsledky své práce ostatním.

Postup:

- Vysvětlete studentům, co je jejich úkolem – tj. správně seřadit papírky s popisy jednotlivých fází, umístit je na plakát a tvořivě doplnit fotografiemi a vlastními kresbami.

Práce ve skupinkách

Doba trvání: 20–40 minut

Pomůcky:

- arch balicího papíru
- sada fixů, lepidlo
- sada papírků s popsány fázemi pro každou skupinku (*Příloha Ak. 4*)
- vytištěné fotografie*
- CD s vhodnou hudbou

- Z plakátu by mělo být jasné, jak džíny vznikají, u každé fáze by měla být zdůrazněna všechna rizika. Zároveň se skupina musí shodnout na formě závěrečné prezentace.
- Rozdejte skupinám sadu popsaných fází výroby. Tři sady popsaných fází se částečně liší, což by mělo postihnout některé z hlavních tendencí textilního průmyslu, zejména ve fázi šití oblečení.
- Povzbudte studenty, aby nekladli meze své tvořivosti a aby využili fotografie, které rozložíme na některou z lavic k volnému rozebrání. Od každé fotografie stačí jeden kus, aby se na každém plakátu objevilo něco trochu jiného. Tvorba by neměla trvat déle než 10 minut.
- Po dobu, kdy budou studenti plakát vyrábět, je vhodné pustit svižnější hudbu jednak jako kulisu, jednak jako signál, kdy je ještě čas pro tvorbu a kdy už se končí. Zároveň studenty upozorněte při uběhnutí poloviny časového limitu a dvě minuty před koncem.
- Následuje prezentace, při níž postupně jednotlivé skupinky předvádějí ostatním svůj výsledek, co je případně překvapilo, atd. Druhou a třetí skupinku požádáme, aby zejména zdůraznily, co se v jejich případě liší od předchozích prezentací.
- Na závěr můžete krátce okomentovat některé zajímavé postřehy, uvést na pravou míru případné zásadní omyly, všem skupinám poděkovat.

Důležité výstupy:

- Bavlina je jednou z chemicky nejošetřovanějších plodin vůbec, používané látky ovšem nejsou jedovaté pouze pro cílové organismy.
- V rozvojových zemích se běžně prodávají látky, které byly v Evropě pro svou toxicitu zakázány.
- Zisk z prodeje pesticidů jde ovšem na konta evropských firem.
- Nejenom, že jedovaté látky unikají do okolí, i bezprostředně při práci s nimi jsou lidé neustále vystaveni jejich účinkům – z důvodů nedostatečné informovanosti, ekonomických možností (pořízení ochranných pomůcek), lhostejnosti ze strany zaměstnavatele.
- Pokud to nepadne v žádné z prezentací, upozorníme na známý příklad Aralského jezera.
- Bavlina se dnes pěstuje na mnohem větším území, než kde k tomu jsou skutečně vhodné podmínky (proto tolik dodatkové energie ve formě pesticidů, hnojiv, umělého zavlažování).

Tipy pro vedení aktivity:

Stejně jako u ostatních aktivit platí, že v zájmu hladkého průběhu je vhodné nejprve vysvětlit, co se bude dít, a pak teprve rozdávat pomůcky.

Tato aktivita je časově náročná vzhledem k výrobě plakátů. Pro zkrácení času je možné pracovat pouze s texty popsaných fází, které studenti seřadí a prezentují. Popřípadě ji můžete vynechat, pokud se nepotřebujete věnovat tématům rizik spojených s pěstováním a zpracováním bavlny.

Při prezentacích často odlišnosti tří sad textů nevyuniknou. Abyste předešli opakování, naznačte při uvádění aktivity, že texty popisují konkrétní ekologická a sociální rizika. Studenti mají posoudit, které z rizik jim připadá nejzávažnější, a na toto riziko by měl jejich plakát především upozorňovat. Při prezentacích pak musejí svůj výběr zdůvodnit. Většinou se nestává, že by se všechny skupiny zaměřily na totéž, prezentace jsou tak zajímavější.

Přechod k další aktivitě:

- *„Když teď máme podrobnější představu, co všechno je potřeba k tomu, aby se do našeho obchodu dostaly hotové džíny, vrátíme se ještě jednou k mapě. Jeden by si možná myslel, že všechny ty fáze probíhají v jedné zemi, která se potom ocitne na visačce jako údaj MADE IN. Jenže ve skutečnosti tomu tak není. MADE IN označuje zemi, kde proběhne poslední fáze výroby. Což může v extrémním případě znamenat pouze to, že dovezete odkudkoli hotové tričko, natisknete na něj obrázek, a už tam může stát MADE IN CZECH REPUBLIC. A vůbec nevíte, kudy to tričko cestovalo před tím. Takže si ukážeme jeden takový džínový cestopis. Pozor, berte to jako modelový příklad, nechceme tím tvrdit, že každé džíny, co máte na sobě, urazily stejnou trasu. Je to velice zjednodušené, nicméně to postihuje trendy. Takže dejme tomu, že jste si v Brně/Praze koupili džíny a přečetli si, že jsou vyrobeny v Bulharsku...“*

Aktivita 5: Džínový cestopis

Cíl:

- Studenti jsou překvapeni zjištěním, jak velké vzdálenosti oblečení nacestuje a že se tak neděje přímo, ale „tam a zpátky“.
- Studenti si znovu vybaví sled výrobních fází z předešlé aktivity.
- Studenti se orientují na mapě světa.

Postup:

- Postupně kreslíme trasu, kterou urazily džíny v modelovém případě.
- Na začátek udělejte bod do místa, kde jsme džíny koupili. Vyzvěte prvního studenta, aby tento bod propojil s místem, kde se džíny šily (tj. Bulharskem). Postupně tak proti směru výroby sledujeme trasu, kterou džíny urazily.
- Když dospějeme až do Kazachstánu, vyzvěte studenty, aby zkusili odhadnout, kolik je to dohromady kilometrů (zhruba 35 tisíc km), jaká část rovníku, případně kde byli oni nejdál na svých cestách.
- Zdůrazněte, že se jedná o konkrétní příklad, neříkáme, že všechny džíny cestují podle tohoto „itineráře“.

 Doba trvání: 5 minut

Pomůcky:

- mapa světa, na níž lze kreslit, nebo jinak vyznačovat trasu
- fix na bílé tabule

Fáze výroby	Země
pěstování	Kazachstán
předení	Turecko
tkaní	Tchaj-wan
barvení	Francie
potisk	Čína
šití	Bulharsko
prodej	Česká republika
celková vzdálenost (km)	35 0000

Důležité výstupy:

- Globalizace a volný pohyb zboží umožňují snižovat náklady na výrobu (nejen) oblečení tak, že jednotlivé fáze výroby probíhají vždy ve státě, v němž vyjde realizace výrobní fáze nejlevněji. Díky tomu nacestuje naše oblečení často mnohem víc než lidé.

Tipy pro vedení aktivity:

Pokud je to třeba, objasněte výslednou cifru: vzdálenosti měříme mezi geografickými středy zemí, nebo jejich obydlených oblastí, mnohde můžeme vzdálenost mírně nadhodnotit. Na druhou stranu je dobré podotknout, že celkovou vzdálenost spíše podceňujeme tím, že uvažujeme o leteckých vzdálenostech. Studie, ze které vycházíme, rovněž nezahrnuje další součásti oděvu jako knoflíky, zipy apod.

Samozřejmě je možné popsat trasu i v opačném směru, to jest začít v Kazachstánu, kde bavlna vyrostla, a skončit v místě, kde jsme džíny koupili.

V případě nedostatku času lze aktivitu zkrátit tím, že trasu kreslí jeden z lektorů. Tím ovšem ztratí na interaktivitě. (Tato aktivita je zároveň příležitostí ověřit, kolik jmen v úvodní hře si lektori zapamatovali, pracují-li se skupinou, kterou neznají). Podtip: Pokud si nepamatujeme vůbec nikoho, skoro vždycky je přítomen alespoň jeden Kuba a jedna Veronika.

Přechod k další aktivitě:

- Jeden z lektorů odejde z místnosti, nechá si pootevřené dveře tak, aby věděl, co se v místnosti děje. Bude představovat šéfa maquily. Může využít převlek (pracovní zástěru). Jde spíše o symbol, aby studenti pochopili, že vstoupil do role.

Doba trvání: 5–10 minut

Pomůcky:

- pro každého studenta jednu tabulku „Vítejte v maquile“ (Příloha Ak. 6)
- pro každého studenta jeden papírek s popisem výrobní fáze, kterou bude vykonávat

Aktivita 6: Vítejte v maquile!

Cíl:

- Studenti prožijí pocity pracovníků v pásové výrobě.

Postup:

- Druhý z lektorů studenty zcela bez emocí a bez dalšího vysvětlování přivítá v maquile a oznámí, že budou šít džíny.
- Úkolem studentů je co nejrychleji a nejpřesněji opisovat větu, kterou mají na papírku, do příslušné kolonky v tabulce. Tabulka představuje džíny, tudíž okamžitě, když každý vykoná svou práci (opíše svou větu), pošle tabulku sousedovi po pravé ruce.
- Pokaždé, když šéf maquily tleskne, MUSEJÍ být „džíny“ poslány dál, i když ještě práce nebyla dokončena/věta dopsána.
- V momentě, kdy jsou jasná pravidla a vše je rozdáno, vtrhne do místnosti druhý z lektorů v roli šéfa maquily. Začne studenty přísně a přiměřeně hrubě pobízet k rychlejší práci.
- Intervaly mezi tleskáním jsou samozřejmě takové, že brzy mnozí přestanou stíhat. Intervaly jsou pravidelné, mohou se postupně zkracovat.
- Výroba probíhá v menším počtu (cca do 10 studentů) do chvíle, než jsou došity první džíny, ve větším počtu tak dlouho, aby hra neztratila dynamiku.
- Druhý z lektorů představuje překupníka, přijíždí si pro zakázku, razantně bere studentům tabulky, komentuje to slovy o bídě kvalitě, nehodlá za odvedenou práci moc platit.
- Šéf maquily se stává opět lektorem. Otázka pro studenty, jaké z toho mají dojmy.

Důležité výstupy:

- Toto byla názorná ukázka tzv. maquily zmiňované při výrobě plakátů. A to se nám ještě nepodařilo napodobit horko, hluk, hygienické podmínky apod. Takto se mohou snižovat na pracovní sílu: přesčasy, zákazem odcházet na záchod, okamžité vyhození těch, kdo nestíhají, samozřejmě minimální výplatou apod. Více o maquilách a volných obchodních zónách podle podkladů.
- Kdyby všichni pracovníci maquily najednou dali výpověď, továrna pojedje dál, protože vzhledem k obrovské nezaměstnanosti je o každé uvolněné místo okamžitě zájem. Oni by navíc těžko našli práci někde jinde.
- Proč státy své obyvatele nebrání? Vysvětlete problém tzv. závodu ke dnu.

Tipy pro vedení aktivity:

Při rozdávání tabulek a papírků je třeba silně zdůraznit, že se posílají tabulky, nikoli věty na papírcích. Ujistěte se, že tomu všichni porozuměli, nechejte to třeba někoho vlastními slovy vysvětlit.

Pokud je studentů větší počet, můžete buď přidat další fáze výroby, nebo rozdat fáze dvakrát. V tom případě je však třeba prodloužit tabulku a číslování.

Roli šéfa maquily je dobré se alespoň trochu naučit nazpaměť, zejména všechny uváděné praktiky, které jsou v rozporu s pracovním právem. Zkušenost praví, že v průběhu hry není lehké si na všechno vzpomenout, a to může zpomalovat tempo, které by mělo být výrazně vyšší než dosud.

Je třeba odhadnout, do jaké míry bude náhlá proměna ve „zlého muže“ jednak věrohodná, ale současně přijatelná. Studenti musí jasně vnímat, že proměna lektora je symbolická. Pokud cítíte, že studenti na hru přistoupili, není důvod se příliš mírnit, nebojte se improvizovat – dávat okamžité výpovědi apod.

Pracujete-li s méně komunikativní skupinou neochotnou odpovídat na otevřené otázky, lze studenty přimět k vyjádření hlasováním. Př. „Tak, komu se to líbilo, zvedne ruku. Kdo by na takovém místě zůstal? Kdo si myslí, že o tom vlády dotyčných zemí vědí? A kdo myslí, že nevědí? A kdo si nemyslí nic?“

Možný komentář šéfa maquily: „...nekecat, nechodit na záchod, když tak dvakrát denně, klíč je u mě. Máme tady obzvlášť urgentní objednávku, takže nikdo nepůjde domů, dokud to neuděláme. A RYCHLEJI. Pak tady máme jedno nové nařízení: kdo se bude paktovat s těma zahraničníma novinářema a vykládat jim něco o svojí práci, tak letí, okamžitě. A během týdne všichni dobrovolně vystoupíte z odborů, odbory se totiž ruší.

A tyhle prášky bude od teď každá z vás brát a já si to budu osobně kontrolovat. Ve vašem zájmu. A varuju vás, která z vás bude v tom, skončí tady a nastoupí v žehlárně. A bude makat, až se z ní bude kouřit. Nebo poletí rovnou...“

Upraveno podle aktivity rakouské organizace Südwind Agentur.

Přechod k další aktivitě:

- Plynule navážeme na vzniklou debatu: „...když pronikly na veřejnost informace o podmínkách v textilním průmyslu, řada firem začala mít zájem garantovat svým zákazníkům, že ony pracovní právo neporušují a jejich zboží vzniká v důstojných podmínkách. Zveřejňovaný, avšak právně nevymahatelný soupis zásad zacházení se zaměstnanci se jmenuje etický kodex – jeden z dokumentů, které dostanete. Nenechte se zaskočit tím, že je to v angličtině. To odráží skutečnost, že firma často tvrdí, že kodex má a zaměstnanci znají tudíž svá práva, ve skutečnosti jim ho však prezentuje pouze v jazyce, kterému zaměstnanci nerozumějí. Těžko se pak budou svých práv dovolávat. Druhý text je článek z The Guardian, který popisuje, jak to chodí ve skutečnosti...“

Aktivita 7: Kodex vs. jak to chodí

Cíl:

- Studenti popíší podmínky v textilních dílnách a vysvětlí problematiku subkontratování.
- Studenti vyberou podstatné informace z textu.
- Studenti porovnájí dva texty.

Postup:

- Vysvětlete úkol: na základě textů (článku z Guardianu a kodexu) porovnat, do jaké míry odpovídá realita tomu, k čemu se oděvní firmy zavazují v kodexech. Nejjednodušší je, pokud si studenti v článku zatrhávají všechna místa, která popisují cokoli, co odporuje některé ze zásad uvedených v kodexu.
- Rozdejte oba texty.
- Na začátku řekněte, kolik mají studenti času (4–5 minut), upozorněte je minutu před koncem. Texty nevybírejte, zůstanou studentům.
- Jako krátké shrnutí se studentů zeptejte, na co všechno v textu narazili, co je překvapilo, co se jim případně nezdá věrohodné apod.

Doba trvání: 8–10 minut

Pomůcky:

- pro každého studenta jeden výtisk článku a jeden výtisk etického kodexu (viz Příloha Ak. 7)

Důležité výstupy:

- Kodex, který používáme, není skutečný kodex žádné konkrétní firmy, jde o jakýsi vzorový příklad, tak jak jej sestavily nevládní organizace sdružené ve spotřebitelské Kampani za čisté oblečení (Clean Clothes Campaign). Věcné informace studenti načerpají při čtení textu.

Tipy pro vedení aktivity:

Podle věku a jazykové vybavenosti studentů přizpůsobte anglický text, resp. množství přeložených výrazů. Ideální je, když studenti neporozumějí slovo od slova, ale je jim jasný smysl.

Přechod k další aktivitě:

- „...a teď je čas trochu zpomalit – dostali jste různou formou různé informace. Samozřejmě to není vyčerpávající – není čas bavit se o historických příčinách současné situace ani dopodrobna o fungování a vztazích jednotlivých článků textilního průmyslu atd. Přesto se pokuste si to málo, co teď o celé problematice víte, nějak utřídit – co vás rozčiluje, co vám naopak nevádí, čemu věříte, čemu ne...“

Doba trvání: 15 minut

Pomůcky:

- jednotlivé postoje napsané na velkých arších papíru (viz Příloha Ak. 8)

Aktivita 8: Stanoviska

Cíl:

- Studenti si utřídí dosavadní poznatky.
- Studenti zaujmou stanovisko a jsou schopni je podložit argumenty.

Postup:

- Rozmístěte jednotlivá stanoviska v prostoru a vyzvěte studenty, aby na základě předchozí práce zaujali některé z nabízených stanovisek. Měli by si všechna stanoviska přečíst a pak se postavit k tomu, které je jim názorově nejbližší, případně mezi dvě, pokud jejich názor kolísá mezi dvěma sousedními.
- Pokud pro někoho není ani jeden z výroků alespoň přibližně přijatelný, samozřejmě se může postavit mimo, což ho nevyřadí z následující debaty.
- Dokud studenti stojí na jednotlivých stanovištích, dejte prostor prvním komentářům, podle situace položte prvních několik otázek.
- Zatímco doposud jsme se bavili v číslech a faktech, teď je čas pro jejich interpretaci. Příklady otázek, které je vhodné položit:
- Všem:
  - Většina tvrzení je v první osobě množného čísla „my“. Jak jste pochopili to „my“? My jako Evropané, my jako my zde ve třídě?
- Těm, kteří se postaví blízko pólu pasivní lhostejnosti:
  - Jaké jsou podle vás příčiny této závislosti?
  - Můžou si za to sami?
  - Co si myslíte, že obyvatelé dnešních chudých zemí dělali, než se jejich území stalo kolonií? (Čekali, až je někdo zaměstná v maquile?)
  - To je sice fakt, ale myslíte, že samotné uspořádání světa (kde jedněm nezbyvá než živořit na začátku obchodních řetězců, na jejichž koncích jsou pro ně nepředstavitelné zisky, a druzí jsou zase závislí na dovozu zboží přes půl planety) je správné a dlouhodobě udržitelné?
- Studentům stojícím na tvrzení o dražším oblečení:
  - Jaké by to pro vás mělo důsledky, kdyby oblečení bylo dražší?
  - Je nějaká míra navýšení cen (třeba v procentech), která by pro vás byla ještě přijatelná, pokud by garantovala lepší zacházení s lidmi v chudých zemích?
- Studentům poblíž opačného pólu (tj. „musíme něco dělat“):
  - V jaké byste museli být pozici, aby bylo ve vaší moci něco změnit?
- Nezapomeňte na případné „odpadlíky“, kteří stojí úplně mimo. I jim dejte krátký prostor k vyjádření a zdůvodnění jejich postoje.

Důležité výstupy:

Je otevřena otázka, co se s tím dá dělat.

Studenti mají konečně možnost vyjádřit se a současně si vůbec ujasnit své postoje.

Tipy pro vedení aktivity:

Otázky studentům lze rozvrhnout i úplně jinak podle vlastního uvážení. V ideálním případě by studenti měli sami klást otázky spolužákům zastávajícím opačný názor. (K tomu je můžete přímo vyzvat: Na co by ses zeptal těch, kdo si myslí, že....?)

Přínosem této aktivity také je, že se lektori konečně dozvídají, jaké je názorové rozložení ve skupině.

Přechod k další aktivitě:

- Plynule navažte na předchozí otázky otázkou studentům zastávajícím zcela aktivistický postoj. „*No jistě, ale co konkrétního? Máte nějaký nápad, něco, co my zmůžeme?*“ (Je klidně možné a žádoucí, že podobnou otázku položí už dříve někdo ze studentů.) „*Pojďme se na to zase posadit... Existuje několik konkrétních odpovědí na otázku, jaké mohou být environmentálně i lidsky šetrnější alternativy. Něco, co můžeme dělat „my“, tedy pokud ono „my“ budeme teď chápat jako „ti, pro něž se bavlna pěstuje a trička šijí“, „my“ jako zákazníci. Než je představíme, zajímá nás, jestli někoho z vás cokoli napadá...*“

Aktivita 9: Trh alternativ

Doba trvání: 15–20 minut

Cíl:

- Studenti vyjmenují možnosti odpovědného spotřebitele (biobavlnu, šetrnější přírodní materiály, Fair Trade a spotřebitelské kampaně, omezení spotřeby).
- Studenti diskutují nad platností alternativ (dědění oblečení, opravy, inovace, nepořizování...).

Pomůcky:

- vytištěné fotografie konopného, lněného a biobavlněného oblečení
- tričko Fair Trade
- ideálně kusky konopných a lněných látek
- pro každého studenta jeden letáček

Postup:

- Na úvod rozdejte studentům shrnující letáčky.
- Postupně představte všechny alternativy, co nejvíce si pomáhejte dostupnými ukázkami nebo fotografiemi.
- Vyzvěte studenty, ať se ptají a nebojí se nesouhlasit.

Důležité výstupy:

- Spotřebitelské alternativy: biobavlna, šetrnější přírodní materiály, Fair Trade a spotřebitelské kampaně, omezení spotřeby - dědění oblečení, opravy, inovace, nepořizování...).
- Kromě věcných informací o jednotlivých alternativách je dobré podotknout, že jedno férové biobavlněné tričko skutečně mnoho nezmění. Nicméně zákazníkem budou studenti celý život, což, doufejme, bude alespoň dalších 60 let. Za tu dobu utratí velikou sumu peněz. Ty peníze lze chápat jako páčku, kterou mohou nasměrovat různým směrem, nebo také jako hlasovací lístek, kterým schvalují původ a dopad zboží, které si vybírají. Určitým výběrem mohou v rámci svých možností skutečně přispět k lepším podmínkám lidí v chudých zemích a naopak.

Tipy pro vedení aktivity:

Aktivita je důležitá, protože se přes někdy bouřlivé diskuze můžeme dopracovat k naději, že jsou cesty ke změně. Průběh diskuze se bude vždy odvíjet trochu jiným způsobem, občas nezbude než autoritativně utnout zajímavou debatu, abychom stihli představit všechny alternativy (jinak by celý program trochu ztratil pointu).

Závěr: Ještě jedno kritérium

Cíl:

- Shrnutí a explicitní vyjádření toho, co jsme tím vším vlastně mysleli.

Postup:

- *Takže doufáme, že jste se dozvěděli alespoň něco nového a zajímavého, že s předloženými informacemi naložíte podle svého kritického úsudku. Možná si říkáte, co jsme vám kromě té spousty čísel a tvrzení o nespravedlnostech páchaných na lidech v chudých zemích chtěli sdělit. Vraťme se na začátek, kdy jsme se bavili o kritériích výběru oblečení.*
- Otevřete tabuli tam, kde je seznam kritérií. Z mnoha důvodů si myslíme, že mezi ta kritéria by mělo patřit ještě jedno, a sice jaké má ten kus oděvu environmentální a sociální pozadí, jaký má příběh. Což lze shrnout pod slovo původ. Slovo PŮVOD připište na tabuli.
- Pokud už při úvodním brainstormingu někdo kritérium původu zmínil, podtrhněte jej, zdůrazněte, že teď snad mají všichni hlubší představu, co původ může znamenat...

Tip pro vedení aktivity (Reflexivní varianta):

Pokud zbývá čas, zadejte studentům, ať každý sám sepíše, co bylo na úvod za kritéria, připiše nějaké vlastní další nové či komentuje starší. Mohou je seřadit též podle vlastního uvážení jejich důležitosti, případně podle jejich reálné aplikovatelnosti.

Nové věci můžete připsat na tabuli či ztvárnit pro nástěnku.

Aktivita IV.

Od semínka k džínám

1. skupina

Při pěstování bavlny se často využívá umělého zavlažování. Důsledkem je zasolování půdy, rozšiřování pouště a také dramatické zmenšení Aralského jezera.

Rostliny se ošetřují proti škůdcům. Podle odhadů padne v Uzbekistánu na 1 hektar bavlníkového pole 20 až 90 kg pesticidů ročně.

Moderní stroje na sklizení tobolek bavlny jsou velmi nákladné. Ve střední Asii je nahrazují děti. Pod pohružkou bití plní na bavlníkových plantážích státem přidělené kvóty.

Nasbíranou bavlnu vykupují státní podniky. Stroje oddělí vlákna od semen a odzrněná bavlna se prodává k dalšímu zpracování. Největšími spotřebiteli bavlny jsou státy EU a USA.

Aby nitě vyhovovaly nárokům moderních tkacích přístrojů, upravuje se jejich povrch látkami na bázi škrobu, polyakrylátů apod. Při vypírání těchto látek je spotřebováno a znečištěno velké množství vody.

K bělení látky jsou využívány organické sloučeniny chlóru, které poškozují dýchací cesty pracovníků.

Až 20 % barviv k látce nepřilne a je s odpadní vodou vypouštěno přímo do vodních toků.

V pololegálních robotárnách = sweatshopech, známých např. z Bulharska, Turecka i San Franciska, šijí oblečení ti, co jinou práci nacházejí jen obtížně – imigranti, příslušníci etnických menšin a sociálně slabé ženy. Jejich mzda bývá pod zákonným minimem a pracovní doba výrazně přesahuje nejvyšší povolenou.

2. skupina

Bavlník se pěstuje ve velkých monokulturách, což vytváří ideální podmínky pro rozmnožování škůdců. Proti nim se až 40krát ročně používá postřik pesticidy. Škůdci se ale postupně stávají odolnými, což vede k nutnosti zvyšovat dávky pesticidů.

Většina pěstitelů v rozvojových zemích nedodrží při práci s pesticidy bezpečnostní předpisy – buď neumějí číst, nebo varováním na etiketě nerozumějí, nebo si potřebné ochranné pomůcky nemohou dovolit. Proto ročně dochází k tisícům otrav pesticidy.

Ručním vytrháváním chomáčků z tobolek se získává bavlna vyšší kvality. Ruční sklizeň je však náročná na pracovní sílu a pro dospělé i dětské sběrače pracující na přímém slunci vyčerpávají.

Člověk ručně odzrní (= oddělí vlákna bavlny od semen) přibližně 0,5 až 1 kg bavlny za den.

Předení i tkaní jsou v Indii tradičními řemesly. Ani zkušený člověk pracující na kolovratu či ručním stavu však co do kvantity nemůže konkurovat moderním zařízením.

Součástí bělicích lázní jsou žíravé kyseliny, přesto v nich pracovníci stojí ponořeni téměř po pás, bez gumových bot či rukavic. Výsledkem jsou nepříjemné vyrážky a závažná plísňová onemocnění.

Barvení se provádí ve velkých kádích. Velké množství barviv k vláknům nepřilne. Ve formě vysušeného kalu je po odpaření vody lidé z usazovacích nádrží vybírají, často holýma rukama.

Oděvní továrny zadávají některé úkoly domácím pracovníkům. Ti nemají žádnou pracovní smlouvu, čímž se továrna zbavuje odpovědnosti za jejich pracovní podmínky. Pouze po nich požaduje odevzdat hotové zboží v co nejkratším čase za co nejmenší mzdu.

3. skupina

V rozvojových zemích se používají pesticidy, které jsou pro svou vysokou toxicitu v Evropě a USA zcela zakázány. Obrovské množství při jejich rozprašování dopadne do okolní krajiny, což kromě ohrožení biodiverzity vede např. k významnému nárůstu výskytu rakoviny mezi pěstiteli.

Zastínění a déšť v době dozrávání zanechávají na bílých chomáčích bavlny skvrny a celkově snižují kvalitu vlákna. Pěstitelé stříkají rostliny dalšími jedovatými látkami – defolianty, které způsobují opad listů, a desikanty, které vysušují pletiva, a urychlují tak otevírání tobolek a dozrávání.

Moderní stroje na sklizení bavlny jsou velice výkonné, avšak nezohledňují postupné dozrávání tobolek bavlny. Mechanicky sklizená bavlna je proto méně kvalitní a obsahuje velké množství nečistot.

Moderní odzrňovací stroj (= stroj na oddělování vláken bavlny od semen) dokáže nahradit až 500 ručně pracujících dělníků.

Vysokorychlostní spřádání bavlněných vláken do nití usnadňují chemikálie vyráběné z ropy.

Při barvení k látce nepřilne až 20 % barviv. Stejně jako pomocné látky usnadňující předení a tkaní odcházejí tato nevyužitá barviva do odpadních vod.

V Jižní Americe je výroba oděvů soustředěna do tzv. volných obchodních zón. Tyto zóny vlády zřizují ve snaze přilákat zahraniční investory, např. úlevami z daní nebo výjimkami z některých zákonů. Důsledky pro zaměstnance sahají od 12hodinové pracovní doby a mezd hluboko pod životním minimem až po fyzické ubližování.

Aktivita VI.

Vítejte v maquile!

Jednotlivé úkony při výrobě džín. Vytiskněte a rozstříhejte. V případě potřeby přizpůsobte počtu studentů – některé činnosti vynechejte, nebo pokračujte v číslování a opakujte činnosti od začátku.

1. Stříhám díly na džíny.

2. Rychle přišívám kapsy.

3. Našívám falešné záplaty.

4. Přišívám různé ozdoby.

5. Páru falešné díry.

6. Zašívám falešné díry.

7. Sešívám díly levé nohavice.

8. Sešívám díly pravé nohavice.

9. Rychle všívám zipy.

10. Přišívám poutka na pásek.

11. Rychle přišívám knoflíky.

12. Zakládám a začišťuji švy.

13. Našívám visačky.

14. Přišívám loga a značky.

15. Žehlím hotové džíny.

**16. Balím hotové džíny
do igelitových pytlů.**

17. Stříhám díly na džíny.

18. Rychle přišívám kapsy.

19. Našívám falešné záplaty.

20. Přišívám různé ozdoby.

21. Páru falešné díry.

22. Zašívám falešné díry.

23. Sešívám díly levé nohavice.

24. Sešívám díly pravé nohavice.

25. Rychle všívám zipy.

26. Přišívám poutka na pásek.

27. Rychle přišívám knoflíky.

28. Zakládám a začišťuji švy.

29. Našívám visačky.

30. Přišívám loga a značky.

31. Žehlím hotové džíny.

**32. Balím hotové džíny
do igelitových pytlů.**

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.
13.
14.
15.
16.
17.
18.
19.
20.
21.
22.
23.
24.
25.
26.
27.
28.
29.
30.
31.
32.

Aktivita VII.

Kodex vs. jak to chodí

Zpráva organizace War on Want

Osmdesátihodinový týden za dvě koruny padesát na hodinu: reálná cena módního oblečení

Továrny v Bangladéši porušují sliby, které jejich pracovníkům daly velké britské řetězce

Randíp Rameš, Dháka

Pátek 8. prosince 2006

Bangladéští pracovníci se účastní protestu za lepší mzdu.

Foto: Pavel Rahman/AP

Některé nejznámější módní „značky“ prodávají levné „chic“ oblečení na úkor bangladéšských pracovníků. Ti dostávají jen 5 pencí (asi 2.50 Kč) za hodinu, a to navzdory tomu, že se „značky“ zavázaly chránit základní pracovní práva svých zaměstnanců.

Bangladéští pracovníci musejí pracovat nepřiměřeně přesčas, nesmějí zakládat odbory a hrozí jim hrubé zacházení a propuštění, ozvou-li se a dožadují se svých práv. To se píše ve zprávě „Oběti módy“, založené na rozhovorech se 60 pracovníky ze 6 oděvních továren.

Organizace War on Want říká, že ačkoli firmy Primark, Asda a Tesco veřejně prohlásily, že v „zámoří“ počet odpracovaných hodin týdně omezí a že budou platit mzdu alespoň na úrovni životního minima, byly tyto závazky u jejich dodavatelů hrubě porušovány. The Guardian, jenž vedl rozhovory s pracovníky v Dháce¹, tato nařčení z nepřiměřených/extrémně dlouhých přesčasů a špatných pracovních podmínek potvrdil. Pracovníci vyrábějící oblečení pro tyto tři maloobchodní řetězce uváděli, že nemají jinou možnost než pracovat déle než stanovených 60 hodin týdně.

Nazmul (24), jehož úkolem je všivat cvočky do triček, pravidelně pracuje více než 80 hodin v týdnu. Má volno jen jediný den jednou za dva týdny. Vydělá si 2 400 taka (782 korun) za měsíc. „Když dorazí velká objednávka, musíme pracovat. Vy dostanete speciální nabídku tří kusů oblečení za cenu dvou. My pro vás děláme zadarmo to třetí tričko. Nemáme na výběr. Jenom na nás křičí. Jsou jiní, kteří vezmou moje místo, když nebudu pracovat.“

Ženy, které tvoří až dvě třetiny pracovníků v oděvním průmyslu, jsou obzvláště zranitelné. Veena (23) říká, že byla obviněna z krádeže kousku látky a propuštěna poté, co si stěžovala na sexuální obtěžování. „Nekradla jsem, ale odmítla jsem udělat to, co po mně manažer chtěl. Nemáme odbory. Komu si můžu stěžovat? Kdo mi vrátí moji práci?“

Organizace War on Want říká, že výprodeje jako džíny za 150 korun a večerní šaty za 300 jsou možné jen proto, že maloobchodní řetězce dokážou vypáčit nižší ceny z dodavatelů z Bangladéše, kteří oblečení ušijí s nejmenšími možnými náklady.

¹ Hlavní město Bangladéše.

Bangladéš má nejlevnější pracovní sílu v oděvním průmyslu na světě. Mzdy pracovníků v reálných cenách za posledních 10 let klesly na polovinu. Odborníci říkají, že existenční minimum v Bangladéši je 3000 taka – to je výrazně víc, než kolik dostávají 2 miliony pracovníků v oděvním průmyslu i navzdory masivním pouličním protestům v září 2006. Továrny každý den chrlí tisíce pracovníků do obrovských slumů postavených z bambusu, plechu a betonu nad smradlavými, inkoustově modrými jezery.

Existují i mnohá nebezpečí. Poté, co při pádech a požárech oděvních továren zemřelo v roce 2006 zhruba 100 pracovníků, se o otázce bezpečnosti začalo mluvit. Podle organizace War on Want jsou nouzové východy z továren často zamčené. Louise Richards, ředitel organizace, prohlásil, že ceny oblečení jsou na nejnižší možné úrovni jen díky tomu, že dochází k vykořisťování. „Firmy nedodržují ani své vlastní závazky.“

Mohammed Lutfor Rahman, viceprezident Asociace bangladéšských oděvních výrobců a exportérů, říká, že západní firmy zavedly etické kodexy a vyslaly inspektory, aby vynutili pravidla, spočítali nouzové východy a zkontrolovali záznamy o přesčasech. „Ptají se mě, kolik žárovek v továrně používáme a kde máme záchody. Ale kdo tyhle věci zaplatí? Zisky našich odběratelů se zvyšují. Když je ale požádáme o víc peněz na tato zlepšení, prohlásí, že Čína je velmi levná. Hrozí, že práci přesunou jinam.“

Jména pracovníků byla změněna. Zkráceno.

Zdroj: The Guardian (<http://www.guardian.co.uk/globalisation/story/0,,1967404,00.html>)

An acceptable code of conduct according to the Clean Clothes Campaign

1. The scope of the code is clear, and extends to all garment making units in the entire subcontracting chain.
2. The CCC's guiding principles for acceptable working conditions in the garment industry are comprised of the core labour standards of the International Labour Organisation (ILO) and several additional standards. Briefly, these include:

freedom of association

right to collective bargaining

no discrimination of any kind

no forced or slave labour

a minimum employment age of 15

health and safety measures

a maximum working week of 48 hours and voluntary overtime of maximum 12 hours

the right to a living wage

the establishment of an employment relationship

3. The code should include provisions for implementation and regular monitoring and verification. (www.cleanclothes.org)

acceptable přijatelný

code of conduct etický kodex

scope (v textu) rozsah, zahrnutá oblast

garment oděv

subcontracting chain subdodavatelský řetězec, tedy včetně dílen plnicích dílčí úkoly

entire úplný

core stěžejní

comprised (v textu) shrnutý

labour práce, pracovní

additional (v textu) další

association shromažďování

bargaining vyjednávání

force nutit

slave otrok

employment zaměstnání, zaměstnávání

measure (v textu) míra, úroveň

voluntary dobrovolný

overtime přesčas

wage mzda

establishment ustanovení, zavedení

provisions (v textu) předpis

implementation provedení, uskutečnění

Aktivita VIII.

Stanoviska

Texty, které je třeba napsat na velké kartony:

To je naprosto nelidské a nepřijatelné. Nelze se s tím smířit, musíme udělat něco pro nápravu.

I když to situaci asi výrazně nezmění, můžeme se alespoň snažit se na tom nepodílet.

Jasně, že se mi to nelíbí, ale nemohli bychom si dovolit kupovat dražší oblečení.

Je to fakt špatné, ale my na tom těžko něco změníme. Proto nemá moc smysl se tím zabývat.

Jasně, že takové podmínky nejsou uspokojivé, ale časem, když budeme obchod s těmito zeměmi podporovat, příjmy zemí stoupnou, chudoba vymizí a životní úroveň se zvedne.

Volný trh už je prostě takový. My potřebujeme oblečení, lidé v chudých zemích potřebují práci. Co by bez ní dělali?

Co já s tím?

Th alternativa aneb Co všechno lze dělat ke zmiřnění negativních dopadů textilního průmyslu

BIObavlna

Pěstování bio bavlny je náročné, ale šetrnější k pěstitelům, přírodě i zákazníkům. Při produkci se nepoužívají syntetická hnojiva, insekticidy, defolianty (látky působící náhly opad listů), nedochází tudíž k otravám pěstitelů. Nepěstuje se v monokultuurách. Bio bavlna se většinou sklízí ručně, což je síce velmi náročné na práci, získané vlákno je však kvalitnější. Bio bavlna se dnes pěstuje v 22 zemích světa. Popřátka po ní síce pomalu roste, stále však netvoří ani 1% celkového obchodu bavlnou.

Další informace:

www.sustainablcotton.org
www.pangermany.net/baumwolle/en/hintergrund.htm
www.efoundation.org/cotton

Ostatní přírodní materiály – konopí, vlna a len

Drive hojně používané materiály poskytují plnohodnotnou náhradu za bavlnu a jejich produkce není tolik škodlivá pro životní prostředí. Jednak proto, že ani konopí ani len nejsou náročné na zavlažování a pesticidy, navíc je lze pěstovat i v našich podmínkách, což zmiřňuje dopady spojené s dopravou. Produkce vlny je zase spojena s pozitivním vlivem pastvy na kulturní krajinu.

Další informace:

jocha.webpark.cz
www.rawganique.com
www.thtc.cz

Spotřebitelské kampaně

Fungují od poloviny 90. let v oblastech největší spotřeby – v Evropě i v Severní Americe. Jsou založeny na předpokladu, že zákazník má možnost dát svým výběrem najevo, že mu nejsou pracovní podmínky v textilním průmyslu lhostejné, a vytvářet tlak na oděvní firmy, aby za tyto podmínky převzaly odpovědnost. Proto se

spotřebitelské kampaně snaží především informovat veřejnost a nabídnout možnost vyjádření (formou petic, bojkotů, happeningů apod.). Monitorují situaci v rozvojových zemích, dodržování etických kodexů apod. a informace o tom zveřejňují.

Další informace:

www.cleanclothes.org
www.maquilasolidarity.org
<http://www.sweatshopwatch.org>

FAIR TRADE

Neboli spravedlivý obchod se snaží nabídnout celkově jiný obchodní koncept založený na solidaritě, spravedlivém dělení zisků mezi producenty a obchodníky. Pochází-li zboží ze spravedlivého obchodu, je zaručeno, že při jeho výrobě nebyla zneužita dětská ani nucená práce, dělníci dostávají mzdu, za kterou užijí sebe a své rodiny, použité zemědělské a výrobní postupy jsou pokud možno šetrné k životnímu prostředí. Fair Trade se týká tzv. koloniálního zboží (káva, kakao, koření...), v případě textilu přispívá k uchování tradičních dovedností, ruční práce a ke stabilizaci místních komunit.

Další informace: www.fairtrade.cz

www.peopletree.co.uk
www.bishopstrontrading.co.uk

Oblečení z druhé a další ruky

Kdo by neznal second handy, místa, kde lze pořídit zcela originální garderóbu. Oděvy pocházejí většinou ze západní Evropy, cenově jsou rozhodně dostupnější než nové oblečení. Nákupem v second handech se vlastně oblečení recykluje, neroste tudíž jeho celková spotřeba.

Šaty dělají člověka...

...nikdy dřív jsme nespoteřebavovali tolik textilu jako nyní. Naše šaty nikdy dřív tolik necestovaly. Umíte zašitupovat ponožku? Proč taky, že? Dřív mělo smysl oblečení opravovat, dneska se to už vůbec nevyplatí.

...nikdy dřív nebylo oblečení tak nesmírně levné. Skvělé, ne? Jak pro koho. Pojdme si společně odpovědět na otázku:

A kdo dělá šaty?

Z čeho, kde, jakými postupy a cí prací vzniká naše oblečení?

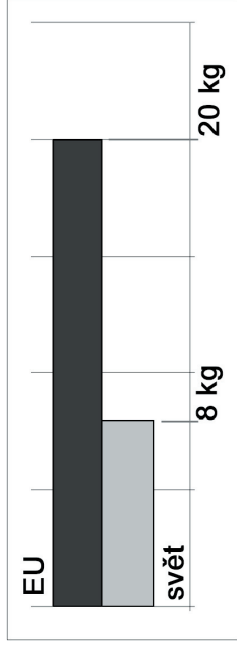
Jaký dopad to má na životní prostředí a životy lidí?

Jak se žije těm, kdo šijí naše trička?

Kolik vlastně spotřebujeme textilu?

Čísla v grafu ukazují průměrnou spotřebu jednoho člověka za rok (údaj z roku 2001)

Z čeho se vyrábí naše oblečení?

Na druhém místě hned za umělými vlákny (50 %), je bavlna (42 %), což znamená bezmála 8,5 kg bavlněných látek na osobu a rok.

No a co? aneb fakta o bavlně

Bavlník (*Gossypium*)

- se pěstuje v tropickém a subtropickém pásu všech kontinentů.
- Na 1 kg surové bavlny se spotřebuje 7 až 30 tisíc litrů vody.
- Na bavlníkové pole se vysype 16 % světové spotřeby pesticidů, např. aldicarb, deltamethrin atd.
- Pouhá jedna kapka aldicarbu vstřebaná kuží může způsobit smrt dospělého člověka.
- Ročně se při pěstování bavlny otráví až 0,5 milionu lidí, 70 % takových případů se vyskytne v rozvojových zemích.

Proč se spotřebává tolik bavlny...

- ...je potřeba zvyšovat hektarové výnosy – i k tomu slouží ono ohromné množství pesticidů.
- ...nestačí pěstovat v oblastech přirozeně k tomu vhodných – zavlažování v suchších oblastech nevyhnutně narušuje vodní režim krajiny.

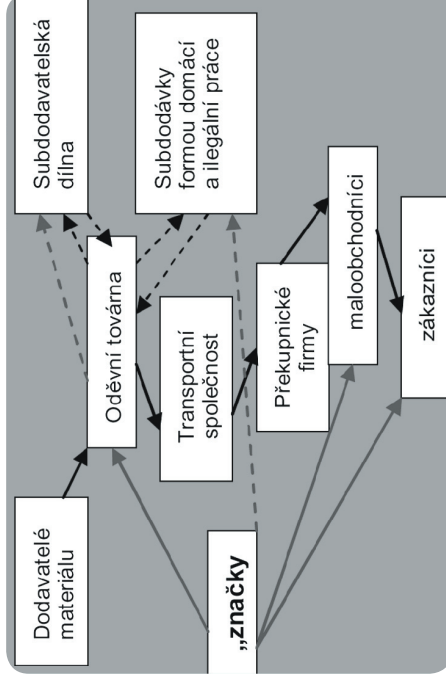

Džínový cestopis

Ve světě globalizované ekonomiky všechno hodně cestuje. Pokud se bavlna sklídí v Kazachstánu, přede v Turecku, látka je utkána na Tchaj-wanu, obarvena ve Francii, potiskne se v Číně, nastříhá a ušije v Bulharsku a prodává v Brně, naše džíny celkem urazily minimálně 35 000 km.

Jak to chodí v textilním průmyslu?

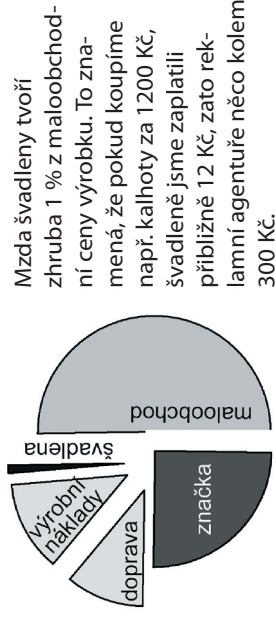
Subdodávky = postup, při němž firma sama oděv nevyrábí, ale zadává výrobu nebo část výroby jiné firmě, která daný úkol splní, případně sama zadá jeho splnění ještě jinému subjektu, např. malé nelegální dílně nebo domácí pracovníkům. Cílem tohoto postupu je snížit výrobní náklady na minimum. Mnohé firmy na poli oděvního trhu tak vůbec nevlastní dílny, jen zadávají úkoly dodavatelům operujícím obvykle v rozvojových zemích. Firmy se tak zbavují rizik a odpovědnosti za pracovní podmínky dělníků, protože formálně nejsou jejich zaměstnavateli a neatraktivní výroba se odehrává mimo zraky zákazníků a médií.

Dost propoceně tričko

Výrobní podmínky v textilním průmyslu se v různých částech světa sice liší: v Jihovýchodní Asii převládá **domácí práce**, ve východní Evropě a Americe tzv. **sweatshopy** (nevětrané, špatně osvětlené pololegální dílny), v Latinské Americe a v Číně jsou běžné tzv. **volné obchodní zóny** (oblasti, do nichž vlády lákají zahraniční investory na ústupky z pracovních i environmentálních legislativ), co je ale společné, jsou časté rozporů s pracovním právem:

- Běžná pracovní doba se pohybuje kolem 13 hodin denně, nucené přesčasy jsou na denním pořádku.
- Vyplácená mzda ne vždy dosahuje minimální mzdy dané země a sotva kdy pokrývá životní náklady pracovníků.
- Hygienické a bezpečnostní podmínky v dílnách jsou naprosto nedostatečné.
- Činnost odborů bývá omezena, někdy úplně zakázána.

Tomu málo, tomu víc... ...rozdělení zisků a nákladů v oděvním průmyslu

Abychom měli dostatek levných oděvů a obuví,

- přesunula se většina výroby do tzv. rozvojových zemí,
- šijí ho lidé, které bída přinutila přistoupit na zcela nedůstojné pracovní podmínky,
- šetří se, kde se dá: na opatřeních k ochraně životního prostředí i zdraví lidí.

Náklady na práci jsou stlačeny na minimum – dělníkům

se nevyplácí dostatečná mzda, jsou nuceni k přesčasům, neplatí se za ně zdravotní ani sociální zabezpečení, ženy nedostávají mateřské dávky nebo jsou v případě těhotenství rovnou vyhozeny, děti pracují už ve věku, kdy se u nás chodí na základní školu.

Není to tak trochu nefér?

Šaty dělají člověka...

A kdo dělá šaty?

Bavlna a pracovní podmínky v textilním průmyslu

svět v nákupním košíku

Příběh bavlny

Bavlna je jedním z nejstarších textilních materiálů. Historie jejího výskytu je však zahalena mlhou, z níž vystupuje pouze několik faktických údajů.¹

Za pravděpodobnou zemi původu bavlníku bývá označována Afrika, ale i Čína, některé zdroje odkazují na jeho výskyt v Egyptě již před více

než 12 tisíci lety. Více než 4000 let staré pozůstatky bavlněné tkaniny objevili archeologové v pobřežních oblastech Peru a v Mohenjo Daro v údolí řeky Indu v dnešním Pákistánu.

Do Evropy se bavlněné látky vyvážely nejprve jako luxusní zboží z Indie, Persie a jihu Arabského poloostrova, v 10. století se již bavlník pravděpodobně pěstoval i ve Španělsku. V renesanci byly k mání zásoby bavlny i v dalších zemích při pobřeží Středomořího moře. První objevitelé Ameriky našli několik různých druhů bavlníku také v Novém světě, v Mexiku dokonce narazili na poměrně mohutný rukodělný bavlnářský průmysl, čehož dokladem je i zpráva, že Cortés v roce 1519 dostal darem od obyvatel Yucatanu bohatě zdobené, zlatem vykládané bavlněné roucho.

Bavlněná tkanina zůstávala však i nadále velmi drahou záležitostí. Přitom cena bavlny jako surového materiálu byla ve srovnání s vlnou, lnem či hedvábím daleko nižší. Hodnotu – vlastně tzv. přidanou hodnotu představovalo velké množství ruční práce, kterou bylo nutné do zpracování bavlny vložit. Náklady na tuto práci se snažil snížit každý, kdo v této rostlině spatřoval zlatý důl. Osvědčeným a pro obyvatele Spojených států přelomu 18. a 19. století od produkce bavlny neodmyslitelným postupem bylo využití práce otroků. Ta ale byla pro ziskuchtivé podnikavce málo efektivní, což dospělo nejprve k vynálezu odzrňovacího stroje Elima Whitneym (1765–1825), později vyústilo v průmyslovou revoluci s technickým pokrokem i sociálními problémy manufakturních dělníků.

Technologický pokrok způsobil takový rozmach, že zatímco ještě v roce 1780 tvořila 78% textilních surovin vlna, v roce 1900 ji se 74% podílu na světovém trhu nahradila bavlna.

V současné době je bavlna stále nejdůležitějším textilním materiálem, její podíl na světové produkci činí přibližně 45%. Oblibu si získala především svými vlastnostmi: je poměrně pevná, přitom jemná, příjemná na omak, vlákna jsou ceněna pro svou vysokou nasákavost

„... a rostou tam stromy, jejichž plodem je vlna, kteráž překonává svojí nádherou a jakostí vlnu ovčí. Indové pak dělají své šaty z této stromové vlny.“

Hérodotos, kolem r. 500 př. n. l.

Původ bavlny je nejasný. Za zemi původu bývá označován Egypt, Afrika i Čína.

Pro Evropany byly bavlněné tkaniny luxusním zbožím. Dovážely se z Indie, Persie a jihu Arabského poloostrova.

Bavlna byla drahá kvůli náročnému zpracování.

Produkce bavlny v 18. a 19. století byla neodmyslitelně spjata s prací otroků.

Zlomem ve zpracování se stal vynález odzrňovacího stroje, následovaný průmyslovou revolucí.

Bavlna nahradila vlnu a získala hlavní podíl na světovém trhu.

V současné době činí podíl bavlny na světovém trhu přibližně 45%.

Přírodní nebo umělá?

Veškerá textilní vlákna využívaná při výrobě oděvů můžeme zjednodušeně rozdělit na vlákna přírodní a umělá.

- **Umělá vlákna** mají svůj původ převážně v *ropě* (polyester, polyamid apod.), případně se *chemickou cestou vyrábějí z přírodních polymerů*, nejčastěji z celulózy (např. viskóza).
- **Přírodní vlákna** jsou v oděvní výrobě využívána mnohem déle, zejména proto, že jejich zpracování, jakkoli složité, nemuselo čekat na objev ropy a vyvinutí složitých chemických procesů. Společnost vždy využívala vlákna rostlin či živočichů v dané oblasti nejsnáze dostupných a nejsnáze zpracovatelných. Někde se zpracovávala *bavlna*, tropická *ramie* či *juta*, jinde vlákna zámotků bource morušového (*hedvábí*), *srst velbloudů* či *kozy kašmírské*, v oblastech mírného pásu to byla především *ovčí vlna*, *konopí* a *len*.

S vlákny ze vzdálených krajín se obchodovalo a výrobky z nich se mimo oblasti původu vyskytovaly pouze jako luxusní zboží. A to až do doby, dokud spletité mechanismy kolonizace, průmyslové revoluce, mezinárodního obchodu a globální ekonomiky neumožnily situaci, kdy je možné téměř v jakékoli světové oblasti oblékat oděv stejného složení a podobného vzezření. Dnes o puncu luxusu rozhodují v mnoha případech úplně jiné atributy, než je původ výrobku...

(vlhkosti, mimo jiné i potu) a konečná tkanina pro svou prodyšnost. Může se vyvářet. Pro mnohé hraje roli i to, že si za bavlněným materiálem představují „čistou přírodu“. Již jen k málokomu se však dostanou informace o tom, že konvenční pěstování bavlny je těmto představám poměrně vzdálené.

Vývoj poptávky po textilních materiálech (podíl na světovém trhu)

	1780	1900	1960	1991	1999
Vlna	78 %	20 %	10 %	5 %	3 %
Len	18 %	6 %	DN	DN	DN
Bavlna	4 %	74 %	68 %	48 %	42 %
Umělá vlákna	DN	DN	23 %	47 %	55 %

DN = data nejsou dostupná, Zdroj: Haffmans 2000: 184, upraveno

Bavlna se pěstuje převážně v subtropických oblastech. Nejvýznamnějšími producenty jsou Čína, Indie, USA, Pákistán, Brazílie a Uzbekistán.

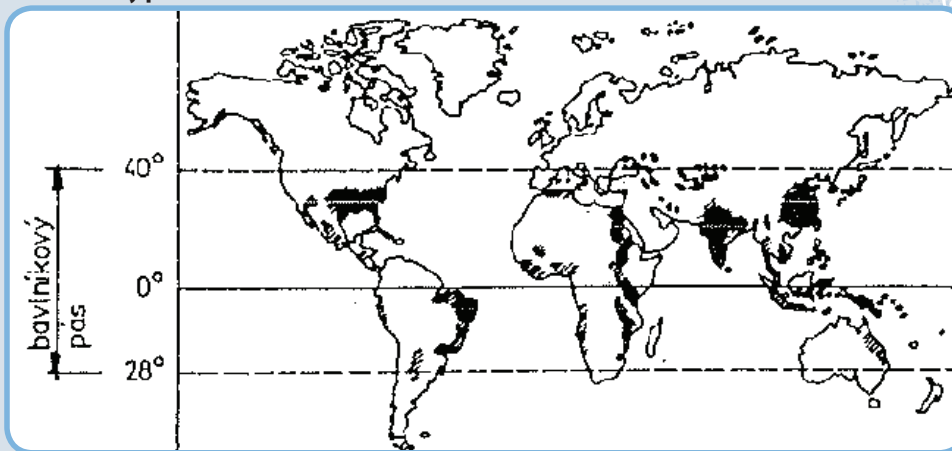
Konvenční pěstování bavlny

Bavlníky se dnes pěstují ve všech teplých oblastech světa. Největší pěstitelské oblasti se nacházejí přibližně mezi 40° severní a 28° jižní zeměpisné šířky, v tzv. bavlníkovém pásu. Rozlišeno podle států, nejvýznamnějšími producenty bavlny jsou Čína, Indie, USA, Pákistán, Brazílie a Uzbekistán (statistika FAO 2007).

Pěstování bavlníku vyžaduje teplé klima, hluboké hlinité půdy, dostatek vláhy v době růstu (první 3–4 měsíce z celkových 4–6 měsíců vegetační doby) a naopak slunné bezesrážkové období v době zrání. Protože souhrn všech těchto podmínek ovlivňuje růst a kvalitu konečného produktu – vlákna, snaží se jim producenti co nejvíce přiblížit. V konvenčním zemědělství toto přibližování zahrnuje mnohé rozporuplné postupy:

Bavlníkový pás

Umělé zavlažování

V oblastech s nedostatečným množstvím srážek, jakými jsou například Súdán, Senegal či Uzbekistán, ale i tam, kde chce pěstitel zvýšit výnos a má dostatečné prostředky, se využívá umělého zavlažování. To však znamená, že potřebná voda (místy až 30 m³ na 1 kg surové bavlny²) je „odčerpána“ z jiného území a již nemůže být jinak využita. Při nedostatečných technických znalostech dochází ke ztrátě vody v rozvodných zařízeních (z množství odebraného k zavlažování dorazí v některých případech na pole méně než 40 %³), k zasolování půdy a dezertifikaci – rozšiřování pouště. Nejznámějším a nejdramatičtějším příkladem dopadu intenzivního pěstování bavlny je zmenšování Aralského jezera v Uzbekistánu.

V roce 1954 zahájil SSSR monstrózní projekt zavlažování pouští pro účely pěstování bavlny. Řeky Amudarja a Syrdarja přivádějící vodu z pohoří Ťan-Šan a Pamír, které tisíce let napájely Aralské jezero na pomezí Uzbekistánu a Kazachstánu, byly svedeny do soustavy zavodňovacích kanálů. Dnes je důsledkem ekologická katastrofa neočekávaného rozsahu:

- bavlníková pole Uzbekistánu pojmou ročně 20 km³ vody
- jezero dnes zaujímá pouhých 15 % ze své původní rozlohy a je rozdělené na 3 části
- salinita vody od roku 1960 vzrostla z 10 na 67 g/l
- vymřelo 24 původních druhů ryb
- 70 % Karakalpaků (místní etnikum) je bez práce
- severní vítr roznáší prach nasycený solemi a zbytky pesticidů do okolí
- region je vystaven dopadu 43 mil. tun prachu ročně
- studie ukazují na přítomnost pesticidů ve vodě, stravě i mateřském mléce
- 90 % obyvatel trpí anémií, stále se zvyšuje výskyt rakoviny
- příčinou 50 % úmrtí je onemocnění dýchacích cest⁴

Bavlna je produktem rostliny bavlníku.

Bavlníky (*Gossypium*) jsou tropické až subtropické rostliny z čeledi slézovitých (*Malvaceae*) (do stejné čeledi patří např. také ibišek), vyvíjejí se ve formě bylin, keřů i stromů, mohou být jednoleté i víceleté.

Z přibližně 35 druhů bavlníku byly pouze 4 druhy využívány jako kulturní plodiny, v současné době se k produkci bavlny pěstují pouze druhy dva.

Nejvíce pěstovaný (90 % světové produkce) je bavlník chlupatý (*Gossypium hirsutum*), původem pravděpodobně z Mexika. Jeho vlákna jsou bílá, nahnědlá i nazelenale zbarvená. Kromě dlouhých vláken využívaných v textilním průmyslu vyrůstají z jeho semen také vlákna silnější, kratší a nesprádatelná, tzv. linter, v barvě od bílé po hnědou. Ta se využívají jako zdroj celulózy.

Druhým pěstovaným druhem je bavlník barbadoský (*Gossypium barbadense*), původem zřejmě z Jižní Ameriky a Antilských ostrovů. Dnes se pěstuje především ve vlhkých a teplých oblastech Egypta, Súdánu a Brazílie. Jeho vlákna jsou spíše krémové barvy, zřídka hnědá. Linter tento druh nemá.

Vlivem umělého zavlažování bavlny dochází k zasolování půdy, rozšiřování pouští a k vysychání vodních toků. Nejznámějším nejdramatičtějším příkladem je vysychání Aralského jezera.

Při konvenčním pěstování bavlny jsou užívány různé chemické látky – umělá hnojiva, defolianty, desikanty a ohromné množství pesticidů.

Na bavlníková pole dopadne více než 10 % světové spotřeby pesticidů.

„Annan je typickým příkladem indického pěstitele bavlny. Neumí číst ani psát, v místním obchodě si však bez problémů může opatřit jakékoliv množství prakticky libovolného agresivního pesticidu, který má jeho úrodu chránit před nevídanými škůdci. Annan si nedokáže přečíst, co je na plastovém obalu chemické látky, kterou právě koupil, napsáno. Nechápe varovné značky, které upozorňují na míru toxicity. Po použití chemických prostředků (které na své políčko bos a oděný jen do čarů látek dennodenně a po každém dešti rozprašuje z podomácku vyrobeného rozprašovacího stroje) se jen zběžně opláchne v trošce vody z pumpy – vody je málo a je potřeba na zavlažování bavlníku. Annan neví, že insekticid Monocrown vodou nesmyje. Karcinogenní účinná látka proniká kůží do těla a způsobuje nenapravitelné škody na zdraví.“

Úryvek z dokumentárního filmu 100% cotton: Made in India od německé režisérky Inge Altemeier.

Pesticidem rozprašovaným letecky jsou zasaženy nejen bavlníky, ale také přilehlé zahrádky dělníků.

V roce 1997 uvedla dánská televize dokument zobrazující postřík bavlníkového pole v Guatemale a Nikaragui methylparathionem v době, kdy si na poli a v jeho blízkosti hrály děti. Nařízení Agentury na ochranu životního prostředí ve Spojených státech (US EPA) přitom zakazuje vstup na takto ošetřená pole ještě 48 hodin po aplikaci pesticidu.¹¹

Dalším z postupů je užití chemických látek. Ke zlepšení kvality půdy, často vyčerpané každoročním plantážním pěstováním jediné plodiny, jsou využívána umělá hnojiva. Pro urychlení zrání a usnadnění sklizně se využívají tzv. defolianty, látky k odstranění listů. Používají se také tzv. desikanty, které vysušují pletiva, a urychlují tak otevírání dozrávajících tobolek. Nejvíce (nechvalně) proslulá je však bavlna kvůli ohromnému množství pesticidů, které se při jejím pěstování spotřebuje.

Pesticidy

Americká pobočka Pesticide Action Network uvádí,⁵ že na 4 % obdělávané zemědělské plochy, kterou z celé světové zásoby bavlna zaujímá, (do)padne více než 10 % světové spotřeby pesticidů⁶ a téměř 25 % světové spotřeby insekticidů.⁷ Mnohé z používaných látek jsou přitom vysoce toxické: k hubení škůdců se běžně používá např.

aldicarb, Světovou zdravotnickou organizací (WHO) klasifikovaný jako extrémně nebezpečný,⁸ široké spektrum insekticidů spadá mezi organofosfáty, látky původně vyvinuté jako nervové jedy pro účely 1. světové války.⁹

Ve své podstatě jsou nebezpečné všechny pesticidy. Jsou to totiž látky vyrobené za účelem zabít, odpudit či zastavit růst živých organismů, a to prostřednictvím narušení biologických procesů zásadních pro zachování života. Ve svých účincích se ale bohužel ne vždy omezují na druhy, k jejichž hubení byly vyvinuty. Dokladem jsou některé následky jejich užití.¹⁰

Jednorázová akutní otrava se projevuje bolestí hlavy, nadměrným pocením, pálením očí, vyrážkou, zvracením, závratěmi, křečemi, třesem, ztrátou vědomí, chápání atd. Může ale vést i k smrti.

Chronická otrava nenásleduje ihned po práci s pesticidem, příznaky se objeví většinou v průběhu několika měsíců i let. Dlouhodobá kumulace menších množství jedů v těle způsobuje poruchy paměti a koncentrace, vážné deprese, zmatenost, problémy s řečí, zpožděné reakce, noční můry, ospalost atd. U mladší generace se vyskytují problémy s učením, poruchy chování a reprodukčních schopností, neplodnost. Vážným problémem jsou i nedostatečná imunita, mutace DNA a zvyšující se pravděpodobnost výskytu rakoviny.

Nepřímá otrava hrozí i těm, kdo s pesticidy přímo nepracují. Mnoho případů se vyskytne u rodinných příslušníků (děti) pěstitelů, a to většinou díky nevhodnému skladování kontaminovaných svršků, nádob i samotných jedovatých látek. Nálezy pesticidů v krvi ostatních osob jsou pak důsledkem kontaminace vody a dostupných potravin.

Environmental Justice Foundation uvádí, že:

- 99 % úmrtí způsobených otravou pesticidy se vyskytne v rozvojových zemích.
- Z 52 zkoumaných egyptských pěstitelů bavlny 88 % uvedlo, že při práci s pesticidy nikdy nepoužívají ochranné pomůcky.
- Studie PAN UK ukázala, že v 86 % zkoumaných západoafrických domácností jsou ceněné pesticidy skladovány v ložnicích.
- V jedné provincii Beninu zemřelo během jediné sezóny nejméně 37 osob na otravu endosulfanem.
- Endosulfan je v bavlnářském odvětví druhým nejčastěji používaným pesticidem. Jen v Indii je ho ročně aplikováno více než 3000 tun.¹²

Světová zdravotnická organizace (WHO) odhaduje, že ročně je na světě pesticidy otráveno něco mezi 500 000 a 2 miliony osob, z nichž u 40 000 vede otrava až k smrti. Jednu čtvrtinu z těchto případů má na svědomí bavlna.¹³

Zvláště ohroženi jsou pěstitelé v rozvojových zemích, což je plných 99 % ze všech pěstitelů bavlny na světě.¹⁴ Protože jsou mnohdy negramotní, nedokáží si přečíst návod k použití ani případná varování na etiketách přípravků. I kdyby si je přečetli, vyžadované ochranné pomůcky nejsou pro místní horké a vlhké klima použitelné a zpravidla ani nejsou k dostání. Dost není často ani čisté vody k umytí. Dojde-li pak k poškození zdraví, přidává se k nevýhodám rozvojových zemí nedostupnost – finanční i geografická – zdravotní péče.

Vyšší míru ohrožení v zemích třetího světa podporuje i fakt, že tamější zákonná opatření na ochranu životního prostředí a lidského zdraví nejsou ve srovnání se zákony v rozvinutých zemích tak přísná, což umožňuje výrobcům prodávat přípravky i takového složení, které je evropskými a americkými zákony zakázáno. Smutnou zajímavostí je, že výrobci jsou většinou nadnárodní společnosti (např. Bayer, Novartis...), které dopady v přípravcích použitých látek znají.¹⁵

Paradoxem zůstává, že ani vysoké dávky pesticidů neplní účel, kvůli kterému jsou přinášeny takové oběti. Škůdci, kteří mají být

zničení, se vůči jedu brzy stávají odolnými a pěstitel se dostává do začarovaného kruhu. Vynakládá další prostředky (např. v Beninu stouply mezi lety 1999 a 2000 náklady vynaložené na insekticidy o 86 %, a v roce 2001 tak dosahovaly ročního průměru více než 2000 Kč na hektar pole¹⁷) a zvyšuje

četnost postřiků – průměrem je 18 až 30 postřiků ročně,¹⁸ až v naději na udržení výnosů mění jedovatou látku za látku ještě jedovatější, na kterou si však škůdci opět začínají zvykat.

Ročně je na světě pesticidy otráveno nejméně půl milionu osob. Bavlnářská produkce se na tomto počtu podílí jednou čtvrtinou.

Zvláště ohroženi jsou pěstitelé v rozvojových zemích, protože:

- legislativa tamějších vlád umožňuje používání jinde zakázaných látek,
- pracovníci si neumějí přečíst návod,
- pracovníci nemají k dispozici ochranné pomůcky,
- zdravotní péče je pro ně nedostupná.

„Osmiletý chlapec pomáhal rodičům plet bavlnu. Protože měl žízeň, běžel zpět domů. Cestou však našel prázdnou láhev. Nabral do ní tedy vodu ze strouhy. Domů se bohužel už nevrátil. Vesničané našli jeho mrtvé tělo vedle prázdné lahve od endosulfanu.“¹⁶

Postřiky situaci neřeší, neboť škůdci se stávají odolnými. Pěstitelé proto zvyšují dávky, četnost i jedovatost postřiků. Tím vzrůstají nejen jejich náklady, ale také míra ohrožení zdraví.

GM bavlna ohrožuje místní ekosystémy nevratnou kontaminací a poškozují drobné pěstitele.

V mnoha státech Afriky a Asie na bavlníkových polích běžně pracují děti. Vykonávají namáhavou a nebezpečnou práci, která nevratně poškozují jejich zdraví.

GM bavlna

Jednu ze snah o snížení množství pesticidů aplikovaných na rostliny bavlníku představuje genetická manipulace. Jejím výsledkem jsou např. rostliny samy si produkující insekticid.

Nejnámější Bt-bavlna uvedená na trh společností Monsanto se zatím pěstuje především v USA (30 % veškeré bavlny¹⁹), Číně, Indii a Austrálii. Dosavadní pokusy s geneticky upravenou bavlnou však přinesly i dosti rozporuplné výsledky. V roce 2001 v Austrálii a o dva roky později ve státě Ándhrapradeš v jižní Indii došlo k selhání genetické ochrany bavlníku. Škůdci napadli rostliny, a desítky tisíc zemědělců tak přišly o úrodu i o zisky. Mnozí z postižených farmářů se těžce zadlužili, byli nuceni prodat své pozemky a odejít jako žebráci do příměstských slumů. Několik tisíc zoufalých rolníků z různých částí Indie našlo jedině východisko – sebevraždu. Dalšími z argumentů odpůrců genetických manipulací je stejně jako u jiných rostlin nepředvídatelnost vlivu geneticky modifikované bavlny na ostatní druhy, hrozba nekontrolovatelného šíření a její velmi omezený environmentální i ekonomický přínos.^{20, 21}

Dětská práce

Využití dětské práce při pěstování bavlny je velice rozšířené. Od západní Afriky po Egypt, od Indie až po Turkmenistán, všude tam provádějí děti různé úkoly spojené s produkcí bavlny – plejí, sklízí uvrátelé tobolky, rozprašují pesticidy. Jasně tak dochází k porušení Konvence o nejhorších formách dětské práce (ILO Konvence č.182), neboť činnosti na bavlníkových polích jsou pro dětský organismus často velmi namáhavé, děti jsou vystaveny nebezpečí při přímém kontaktu se stroji i škodlivými chemickými látkami.

- Ve všech pěti státech centrální Asie jsou děti, a to již sedmileté, nuceny pomáhat při sklizni bavlny.
- V roce 2004 bylo téměř 40 % bavlny z Tádžikistánu sklizeno dětmi.
- V Uzbekistánu je v době sklizně uzavřena škola a děti musejí plnit státem určené kvóty. Práci vykonávají za nízkoúčné mzdy, často i zdarma, zatímco poměrně tučné zisky z prodeje materiálu připadnou státu.
- Nenabírají-li určené množství, je jim vyhrožováno zhoršením prospěchu nebo jsou bity.
- Jednou z dětských prací v Uzbekistánu je i rozstříkávání pesticidů z proděravěných PET lahví.
- Bavlnářská produkce Beninu je podporována dovozem dětí z Burkiny Faso.
- Ve zprávě z Egypta se odhaduje, že v roce 2001 pracoval na tamějších bavlníkových polích přibližně milion dětí.
- V indickém státě Ándhrapradeš je v produkci bavlny zaměstnáno více než 240 000 dětí.²²

Od rostliny k džínám

Dostane-li bavlník v době růstu vše, co potřebuje, jeho plody – **tobolky** – uzrají, po uschnutí se otevřou a odhalí doposud uvnitř skryté bílé chomáčky. Chomáčky jsou shlukem velkého množství vláken vyrůstajících ze semen bavlníku. Právě tato **vlákna jsou výchozí surovinou k výrobě textilu**.

Prvním krokem na cestě od rostliny k džínám je sklizeň chomáčků bavlny (tzv. picking), případně sklizeň celých tobolek (tzv. snapping).²³ V některých státech je tato činnost prováděna téměř výhradně ručně (např. Bolívie, Benin, Tanzánie, Egypt), jinde sběr bavlny obstarávají stroje²⁴ (USA, Izrael, Austrálie, Řecko).²⁵ Ruční sklizeň má hned několik výhod: Je snazší poslat na pole variabilně početnou skupinu lidí než vypravit stroj, není tedy takovým problémem sklídit postupně dozrávající tobolky třeba i ve čtyřech etapách. **Dále ruční sklizení zajišťuje vyšší hektarové výnosy a bavlnu vyšší kvality, neboť je méně znečištěna úlomky tobolek a listů. V neposlední řadě zaměstnává velký počet lidí. Přesto její velkou nevýhodou zůstává výkonnost.** Zatímco jeden člověk může za odpoledne nasbírat něco kolem 25 kg bavlny, stroj zvládne za pouhý den nasbírat tisíckrát více.²⁶ Aby chudší státy mohly konkurovat ceně bavlny sklizené drahými stroji, snaží se ušetřit na mzdách dělníků, zaměstnávají děti, o ochranných pomůckách a podmínkách namáhavé práce na přímém slunci nemluvě.

Sklizená bavlna obsahuje stále ještě semena, která je nutné před dalším zpracováním odstranit. Způsoby odzrňování tzv. semenné bavlny se zakládají na faktu, že pevnost spojení vlákna se semenem činí asi jen 25–50 % průměrné pevnosti vlákna. **Do vynálezu odzrňovacího stroje byla tato část jednou z nejpracnějších z celé výroby bavlny, dnes už však dělníky (otroky), kteří zvládli za den odzrnit 0,5 až 1 kg bavlny,²⁷ ve většině případů nahrazují stroje.²⁸**

Po odzrnutí se bavlna čistí a pročešává tak, aby byla její vlákna rovnoběžná. Čištěním zahrnujícím odstranění špíny, kousků listů, úlomků větviček a krátkých vláken se sníží hmotnost odzrněné bavlny o 50 až 75 %.²⁹ Takto upravené vlákno je připravené k předení.

Předení, jakož i následné procesy většinou probíhají jinde, často i v jiném státě, na půdě jiného světadílu. Vyčištěná bavlna je proto lisována do hranolových balíků, balena do jutových či bavlněných tkanin, chemicky ošetřena proti plísním³⁰ a rozvážena bavlnářskými firmami, které ji odkoupí, na bavlnářské burzy konané v některém z přístavních měst.

Předení je opět záležitostí ruční nebo strojovou, záleží na podmínkách v konkrétní oblasti. Ke snížení tření při vysokorychlostním strojovém předení jsou vlákna ošetřována různými minerálními (z ropy vyrobenými) oleji. Spřádáním bavlněných vláken

Zralé tobolky

Sklizeň (ruční nebo strojem)

Odzrňování

Čištění

Předení

Tkaní nebo pletení

vzniká příže, výchozí surovina pro pletení a tkaní.

Materiál k výrobě svetrů, mikin, ale i triček se plete na zvláštních pletacích strojích, plátno na košile, kalhoty, různé látky na šaty, saka, džínovina a jim podobné se tkají. Ruční tkaní je v některých oblastech doposud běžnou záležitostí – v Indii pracuje za ručními tkalcovskými stavy kolem 17 milionů osob.³¹ V ekonomicky rozvinutějších oblastech jsou však lidé opět nahrazováni výkonnějšími stroji.

Pro snazší zpracování jsou látky

vyráběné na pletacích strojích a mechanických stavech napouštěny roztoky na bázi škrobu, s obsahem celulózy, polyakrylátů apod. Tyto se později zase vypírají a spolu s odpadními vodami odcházejí – v rozvojových zemích většinou přímo do volné přírody.

Bělení a barvení

Podobný problém je spjat také s bělením a barvením, s procesy, jimiž na různém stupni zpracování (barví se jak příže, tak hotové plošné textilie) projde téměř každý oděvní materiál. **S odpadními vodami odcházejí složky bělicích lázní obsahující chlór i zbytky z barvení – až 20 % barviv totiž k vláknům nepřilne,**³² a to ani přesto, že bavlněná látka či příže je obvykle k barvení vedle rizikového bělení připravována také mercerací neboli máčením v roztoku žíravého hydroxidu sodného.

Barviva jsou jak přírodního (v Indii znají přes 300 barvicích rostlin a tradiční znalosti v mnoha případech dosud využívají³³), tak chemického původu. Způsob barvení je však v rozvojových zemích často jen jeden – pracovník stojí u barvicí nádoby nebo přímo v ní a pomocí klacku či vlastních rukou látku máchá, posléze z lázně vyjímá a rozvěšuje k sušení. Že manipulace s velkým objemem vodou nasáklého textilního materiálu není lehká, netřeba dodávat. **Pracovníci však za mnohem nepříjemnější považují kožní problémy – pálení, svědění, různé plísně – a problémy dýchacích cest.** Příčina je zřejmá: celé dny tráví po kolena a po lokty ponoření v žíravé bělicí lázni, z níž se uvolňuje chlór, holýma rukama vybírají usazený barevný kal apod. Dánský dokumentární film „Smlouva s ďáblem“ („Killer Bargain“), uvedený na filmovém festivalu Jeden svět 2007, jasně ukazuje, že ochranné pomůcky jsou v těchto zemích i při takto rizikových úkonech výjimkou.³⁴

Úprava vlastností materiálu

Před konečným zpracováním na oděv projde látka zpravidla ještě různým počtem dalších úprav: vlastnosti materiálu, jako je mačkavost, antistatická atd., jsou upraveny dalšími chemickými látkami, povrch je vyšit nebo je na něj nanesen módní potisk...

Odpovídají-li charakteristiky materiálu výchozímu požadavku, zbývá už

„jen“ jediné – vyrobit oděv. Nastříhat, ušít, vyžehlit.

Stříhání, šití, žehlení...

Oproti výše uvedeným se to zdají být úkony jednoduché. Avšak možná jen proto, že je za většinu z nás dělá někdo jiný. A že my nevidíme, za jakých podmínek.

Strategie globalizovaného oděvního průmyslu

3 fáze v průmyslové výrobě oděvů:

Předvýrobní příprava – do té spadají veškeré činnosti vedoucí k navržení vzhledu oděvu. Design budoucího výrobku je vytvářen na základě důkladné analýzy trhu a průběžného sledování módních trendů. Důležitou roli hraje též poptávka ze strany maloobchodních řetězců, respektive spotřebitelů, jejichž vkus je však do značné míry formován zase jen módními trendy a nabídkou maloobchodů.

Předvýrobní přípravu řeší různé druhy oděvních firem různě. Nejprestižnější, zakládající si na originalitě, si hýčkají vlastní umělecké návrháře, u jiných zaměstnaní designéři čerpají inspiraci na módních přehlídkách a není také nic neobvyklého, že si společnost vyrábějící oděvy design výrobku jednoduše koupí od nezávislého návrháře.

Samotná výroba – zahrnuje postupy od stříhání metráže přes sešívání, všívání zipů, našívání knoflíků, ozdob i cedulek značek po závěrečné žehlení a balení hotových výrobků.

Povýrobní marketing – využívá všechny možné cesty, které by mohly vést k cíli – odbytu. Pod marketingem si tedy můžeme představit reklamu, díky níž začne zákazník po výrobku toužit, reklamní slogany propojující výrobky s určitým pocitem, atmosférou, propagací firmy na vhodných kulturních událostech, nastavování cen atd. Nejsnáze vybavitelným a v oblasti oděvní snad nejčastěji používaným symbolem této fáze je „značka“.

Zatímco předvýrobní přípravu a marketing vyrobeného zboží si oděvní společnosti nechávají výhradně ve své

„Náš strategický plán pro Severní Ameriku spočívá v intenzivní orientaci na management značky, marketing a design produktu jakožto na prostředky, jak uspokojit požadavky našich zákazníků ohledně oblečení pro každodenní nošení. Přesun významné části naší výroby z trhu Spojených států ke smluvním partnerům po celém světě poskytne naší společnosti větší flexibilitu k alokaci zdrojů a kapitálu pro značky. Jestliže máme zůstat konkurenceschopní, jsou tyto kroky naprosto nezbytné.“

John Ermatinger, ředitel divize Levi Strauss Americas, 1996²⁵

MADE IN ...

Na cedulce každého oděvu bychom podle zákona měli najít název výrobku, velikost, celý český název materiálu a návod k údržbě. Co se týče původu, zákon ukládá povinnost uvést výrobce nebo dovozce. Otázkou, jak velkou část výroby uvedený „výrobce“ (v případě dovozce je to jasné) skutečně obstarává, však zákon neřeší. V jakých podmínkách oděv vznikl, se tedy vůbec nemusíme dozvědět.

To stejné platí o zemi původu. Ono známé „made in/vyrobeno v“ není v evropských státech povinné a ani tam, kde povinné je (USA, Čína, Japonsko), nepodléhá jednotným pravidlům. Podmínky užití si specifikují jednotlivé státy.

Tak stále častěji na cedulce najdeme místo „vyrobeno v“, „vyrobeno pro (made for)“, což jen dokládá, na co je v globalizovaném oděvním průmyslu kladem důraz – čemu je přikládána důležitost a co má (raději) zůstat bez povšimnutí.

kompetenci, samotnou výrobu stále častěji zadávají jednomu či více subdodavatelům. Designéři, marketingoví odborníci a reklamní oddělení tedy sídlí tam kde vedení společnosti – nejčastěji v jedné z bohatých zemí globálního Severu – a na jejich vysoce ceněnou práci vydává společnost značné sumy ze svého rozpočtu. Působíštěm jednotlivých výrobců z různé dlouhého řetězce subdodavatelů jsou naopak země, v nichž je možné zbývající náklady = výrobní náklady srazit na minimum. Pro tento postup běžně užívaný nejznámějšími oděvními společnostmi – „značkami“ – se někdy užívá výstižného označení „**výrobci bez továren**“.³⁶

Cesta jedněch džín

- V roce 2001 se dva dopisovatelé britského Guardianu pokusili vystopovat místo vzniku jedněch džín, konkrétně modelu Lee Cooper LC10s, v té době prodávaného se slevou – za necelých 20 liber.
- Do obchodu v Ipswich dorazily džíny ze skladu na severu Londýna. Do Londýna byly přivezeny z podobného skladu v Amiens (Francie), kam byly ještě dříve doručeny lodí a vlakem z Tunisu. Přesněji z Ras Jebel, města s přibližně 3000 obyvateli a třemi továrnami, v nichž v každé více než 500 lidí den co den vyrábí oblečení pro značku Lee Cooper.
- V porovnání s materiály a surovinami, z nichž džíny v Ras Jebel vznikají, je však toto hlučné horké místo od obchodu v Ipswich ještě jen nedaleko.
- Denim – látka, z níž jsou džíny ušity, pochází z Itálie, kde je mimo jiné operace také barvena. Syntetické indigo propůjčující džínovině typickou modř bylo v tomto případě vyrobeno ještě 505 km severněji ve Frankfurtu, Německo. Jen pro zajímavost: pemza, s níž v Ras Jebel modrou barvu drhnou, aby nové kalhoty měly všechny výhody obnošených, pochází z Turecka.
- Bavlnu k výrobě denimu získává italský výrobce z několika zdrojů, převážná část však pochází z Beninu v západní Africe. Ovšem džíny nesestávají pouze z džínoviny. Látka na kapsy byla do Tunisu doručena z Koreje, cestou prošla úpravami v Pákistánu.
- Polyesterové nitě různé síly byly dodány ze Severního Irsku, Maďarska a Turecka, přičemž fáze barvení prošly ve Španělsku. Ropu k výrobě polyesteru poskytla společnost z Japonska, stejně jako zoubky pro zipy vyráběné ve Francii. Měď a zinek na knoflíky a nýtky získává německá společnost Prym z ložisek v Austrálii a Namibii.
- S nášivkami loga značky a cedulkami s doporučeními pro údržbu bychom mohli pokračovat dále. I bez nich však ony džíny zakoupené v Ipswich nejméně jedenkrát obcestovaly svět.
- Autoři článku uvádějí, že při putování po stopách konkrétních džín napočítali vzdálenost nejméně 64 000 km. A dodávají, že na každém kilometru tento kus oblečení ceněný na necelých 20 liber doprovázeli lidé, u nichž značka Lee Cooper jen málokdy vzbuzovala pocity uváděné v reklamních kampaních.
- Přestože ne všechny džíny nesou značku Lee Cooper a samozřejmě ne všechny „putovaly“ po stejné trase, je velice pravděpodobné, že i džíny v našich skříních mají za sebou podobnou vzdálenost.³⁷
- Jinou případovou studii uvádí např. Haffmans. „Její“ džíny, taktéž zakoupené ve Velké Británii, připutovaly z Bulharska. Látka, z níž je bulharské šičky ušity, byla potištěna v Číně, obarvena ve Francii, utkána na Tchaj-wanu. Nitě pro tkaní byly upředeny v Turecku z bavlny vypěstované v Kazachstánu. Zipy, nýtky ani cedulkami se studie nezabývala. I tak ale džíny nacestovaly nejméně 19 000 km.

Prodávat oděvní výrobky a přitom nevlastnit žádnou továrnu je pro velké oděvní společnosti výhodné hned z několika důvodů. Spolu se zakázkou přebírají subdodavatelé zodpovědnost za její včasné dokončení i za kvalitu zpracování. Na ně jsou přesunuty veškeré starosti se sháněním dostatečného počtu zaměstnanců, s jejich mzdovým ohodnocením, ale i s jejich případným propouštěním v době nedostatku práce – nestabilita globální ekonomiky se projevuje právě v dodavatelských člancích celého řetězce. Jinak řečeno, spolu se zadanou prací subdodavatelé přebírají také veškerá rizika s jejím vykonáním spojená. Samotní pak navíc pociťují ještě riziko další, z vlastního pohledu asi nejpálčivější: Nesplní-li ve stanovených lhůtách mnohdy velmi přísné požadavky zadavatelské firmy, přijdou o zisk a do budoucna možná i o další zakázky.

Proč podstupovat rizika

Proč jsou lidé ze zemí tzv. globálního Jihu přes všechna zmíněná rizika ochotni tuto špatně placenou práci vykonávat? I na venkovské oblasti rozvojových zemí stále více doléhá životní způsob obyvatel „bohatého Severu“. Pole se na mnoha místech rychle proměňují v průmyslové zóny, turistická letoviska, v krajních případech v golfová hřiště a lidé přicházející o práci v zemědělství se vydávají hledat štěstí = výdělek do měst. Odcházejí sice většinou mladí lidé, převážně ženy, avšak celkově nízká úroveň vzdělanosti a její špatná dostupnost obecně jim neumožňuje ucházet se o jinou než nekvalifikovanou práci. Oděvní průmysl právě takovou práci nabízí.

Subdodavatelé v chudých oblastech světa přistupují na tento systém proto, že mizerně placená práce v oděvním průmyslu je často jejich jedinou možností zaměstnání.

Závod ke dnu

Při pohledu na ohromnou a zároveň stále se obměňující zásobu oděvního zboží v obchodech bohatých zemí by se mohlo zdát, že oděvní průmysl je, co se týče pracovní síly, nenasytitelný. Přesto i trhem nekvalifikované pracovní síly obchází strašidlo konkurence.

Celkově nízkou průměrnou úroveň vzdělání a jeho špatnou dostupnost je pro dokreslení skutečnosti nutné doplnit o vysoký populační přírůstek – velký počet obyvatel – a tíživou chudobu mnoha států globálního Jihu. Za takových podmínek mezi sebou v boji **o zaměstnání soupeří i nekvalifikovaní uchazeči. Protože ale nemohou použít zbraně v podobě výjimečných znalostí nebo dovedností, jako konkurenční výhodu uplatňují míru ustoupení ze svých nároků a práv.** Neboli: jsou ochotni pracovat v rizikových až otřesných podmínkách. A pokud už zaměstnání získají, strach z nahrazení kýmkoli z dlouhého zástupu čekajících je nutí nestěžovat si, a to ani v případě, kdy jsou pracovní podmínky v hrubém rozporu s jejich právy.

Trh s textilem a oděvy nelze nazvat „volným trhem“ ani po zrušení MFA (viz rámeček). V roce 1999 bylo přímými dotacemi podpořeno 53 % pěstované bavlny, mezi lety 1998 a 2002 vyplatily USA pěstitelům bavlny na dotacích 14,8 mld. dolarů.

Největší podíl dotací připadne velkým zemědělským koncernům, které pak prodávají svou bavlnu pod cenou a celkově snižují hodnotu této suroviny na světových trzích. Sami i přesto – prodejem velkého množství – profitují, zatímco pěstitelé z Afriky a Indie přicházejí o zisky.

USA se sice zavázaly ke zrušení dotací do roku 2013, avšak nevládní organizace OXFAM odhaduje, že i tak přijdou pěstitelé z Mali, Čadu, Beninu a Burkiny Faso o více než milion a půl dolarů.³⁸

Závod ke dnu: ve snaze přilákat zahraniční investice se chudé státy předhánějí v úlevách na daních, v zmírňování pracovní a environmentální legislativy apod.

The Multi Fiber Arrangement (MFA)

Mezinárodní obchod s textilem a oděvy je jediným průmyslovým odvětvím, které ještě nedávno podléhalo systému mezinárodních dovozních kvót. Účelem tzv. The Multi Fiber Arrangement bylo ochránit výrobce z Evropy a USA před konkurencí ze zemí s rychle se rozvíjejícím oděvním průmyslem. Každému významnému producentovi ze skupiny rozvojových zemí byl přidělen limit určující maximální objem vývozu na trhy vyspělých zemí.

Někdejší systém kvót se zásadně podepsal na současném rozmístění světového oděvního průmyslu. Po dosažení limitu v jedné zemi nezbývalo oděvním firmám než přesunout výrobu jinam. Textilní a oděvní průmysl se tak rozvinul i v ekonomicky nejzaostalejších regionech světa, jako je např. Bangladéš či Filipíny – ve státech, které by jinak zůstaly oděvními společnostmi nepovšimnuty.

Přestože měla MFA původně platit pouze 5 let, její platnost byla několikrát prodloužena. Až v roce 1995 se Světová obchodní organizace (WTO) usnesla na postupném snižování kvót s tím, že v roce 2005 měly být – a byly – zrušeny úplně.

Usuzovat na důsledky této deregulace je zatím brzy, odborníci už ale zveřejňují obavy z vývoje v chudých zemích, které se na exportu oděvů staly závislé. V uvolněném tržním prostředí již nebudou schopny konkurovat např. Číně a Indii, které vedle početné levné pracovní síly disponují také dostatečnou infrastrukturou.³⁹

Kdyby tak trička mohla mluvit...

Britská novinářka a aktivistka Anita Roddick se vydala do Bangladéše, aby odsud přinesla příběhy žen, které šijí oblečení pro trhy USA a Evropy. Její rozhovory byly zveřejněny v časopise The Ecologist.

- Ženy šijící oblečení pro jednu z nejznámějších zábavních společností na světě jsou nuceny pracovat od 8.00 do 22.00 hodin, sedm dní v týdnu, a to za pouhých 11 penic (necelých 5 Kč) za hodinu. Za uplynulé čtvrtletí měly jediný den volna. Na platbách za přesčasy jsou sizeny a mzdu dostávají vždy s dvou- až třítýdenním zpožděním.

- Zaměstnanci šijící oblečení pro nejmenovanou evropskou společnost – jednoho z největších obchodníků se sportovním oblečením – museli těsně před datem odeslání zakázky pracovat v kuse od 8.00 do 3.00 dalšího dne. Spali na podlaze továrny stočeni vedle svých šicích strojů. V 7.00 hodin byli vzbuzeni k nástupu na novou směnu. Odměnou jim bylo 6 penic (asi 3 Kč) za hodinu práce. Zaměstnanci také uvedli, že byli fackováni a bití za to, že nesplnili své výrobní normy.

- Zaměstnanci se rozhodli pro stávkou. Žádali jeden volný den týdně, konec fyzického napadání a alespoň minimální mzdu. Poté se pokusili zastavit nákladní automobil opouštějící továrnu. Všichni účastníci stávky byli propuštěni. Vlastník zavolal policii, která stávkující muže i ženy bila holemi. Zemřelo nejméně 6 lidí, 49 lidí skončilo v nemocnici.

- Ženy šijící oděvy pro nejznámější evropské a americké značky opakovaně uvedly, že k použití tovární toalety musely mít zvláštní povolení – „propustku“, kterou však mohly využít pouze dvakrát denně.

- Jeden z obytných komplexů pro zaměstnance továrny byl postaven na bambusových sloupech vztýčených nad stojatými znečištěnými vodami jezera. Podlahy a stropy byly z neopracovaných dřevěných desek. Malícké místnosti neměly žádná okna a bylo v nich jen velmi málo světla. V létě místnosti připomínaly rozpálenou troubu a hluk se jimi rozléhal celé dny i noci. Tento komplex byl domovem 2000 lidí.⁴¹

Poněvadž nastavení globální ekonomiky umožňuje nadnárodním korporacím, v jejichž rukou je soustředěna velká většina obchodu s oděvy, poměrně snadno měnit své působišťe, **uchylují se ke stejné strategii i samotné státy. S cílem přilákat zahraniční investory ustupují ze svých požadavků – předhánějí se v úlevách z daní, mírnější pracovní a environmentální legislativě, na vlastní náklady budují infrastrukturu či průmyslové zóny apod.**⁴⁰ Zmíněné postupy jsou součástí strategie v odborné literatuře označované jako „závod ke dnu“ – strategie, jejímž cílem je minimalizace výrobních nákladů, důsledkem však alarmující pracovní podmínky nejen v oděvním průmyslu.

Pracovní podmínky v textilním průmyslu

Ve většině průmyslových odvětví se zlevnění výroby dosahuje nahrazením lidské práce stroji. Oděvní průmysl je specifický tím, že obnáší úkony, z nichž jemnou a přesnou práci lidských rukou jednoduše vyčlenit nelze (sešívání dílů, všívání zipů, žehlení apod.). V podstatě celý výrobní proces téměř jakéhokoli kusu oděvu lze rozdělit do mnoha takovýchto jednoduchých, na sobě poměrně nezávislých úkonů.

Právě na těchto specifických je postaven zmiňovaný, pro oděvní průmysl typický, systém subdodávek. Jeho základem je vždy vztah mezi oděvní firmou – zadavatelem zakázky a subdodavatelem – zhotovitelem oděvů či jejich částí. **Obě strany mezi sebou uzavírají smlouvu neboli kontrakt, proto bývá tento specifický vztah zadavatel – dodavatel také označován jako subkontrakce, případně vícevrstevná subkontrakce, zadává-li oděvní firmou oslovený dodavatel některé výrobní úkony ještě dalším subjektům.**

Subkontrakce jednoduchá i vícevrstevná může mít několik podob. Obvykle jsou zmiňovány tři:

Volné obchodní zóny

Volné obchodní zóny jsou jedním typem tzv. exportních zpracovatelských zón (Export processing zones, EPZs). UNIDO (Organizace OSN pro průmyslový rozvoj) volné obchodní zóny definuje jako „**relativně malé, prostorově jasně ohraničené oblasti v rámci jednoho státu, jejichž účelem je přilákat průmyslová odvětví orientovaná na vývoz zaručením výhodných investičních a obchodních podmínek ve srovnání se zbytkem hostitelské země. Volné obchodní zóny poskytují především výhodu bezcelního dovozu materiálu, který má být zpracován**“. Zahraniční i domácí společnosti mohou tedy do těchto zón bezcelně dovážet vstupy, zpracovávat je s použitím levné pracovní síly a poté reexportovat finální výrobky nebo polotovary. Kromě investičních pobídek ve formě celních a daňových úlev mohou firmy těžit z dopravní, skladovací, překladní

a jiné infrastruktury či z přítomnosti poskytovatelů potřebných služeb. V některých zemích však těží také z výjimek ze zákonných nařízení v oblasti práva životního prostředí a v oblasti pracovního práva – volné obchodní zóny jsou nechvalně proslulé nesplňováním environmentálních norem, velmi nízkými pracovní právními standardy, nízkou úrovní mezd, omezenou nebo zcela zakázanou činností odborových hnutí⁴² atd.⁴³ Exportní zpracovatelské zóny jsou navíc stále častěji soukromým vlastnictvím, což ještě více podporuje jejich charakter jakéhosi státu ve státě, obehaného vysokými zdmí, mimo pohled i dohled veřejnosti.⁴⁴

Oděvní průmysl – v porovnání s jinými výrobními provozy poměrně nenáročný na vstupní kapitál a technické vybavení – je ideálním, a tedy i bohatě zastoupeným odvětvím volných obchodních zón v rozvojových zemích. Zvláště často ho lze nalézt v EPZs v zemích, které namísto kapitálu disponují velkým množstvím nekvalifikované pracovní síly, a také v oblastech, kde byl rozvoj textilního průmyslu podnícen donedávna platným systémem dovozních kvót, tzv. Multi Fiber Arrangement (viz rámeček). Oděvní výroba je do volných obchodních zón soustředěna např. v Bangladéši, na Filipínách i v Číně, EPZs se ale vyskytují nejméně v 86 zemích světa a jejich počet se neustále zvyšuje.⁴⁵ Časté jsou ve státech Střední Ameriky – v Hondurasu, Nikaragui, Mexiku. Odtud také pochází vžitě označení továren umístěných ve volných obchodních zónách, v řeči aktivistů synonymum pro nevyhovující pracovní podmínky a vykořisťování: **maquiladoras** nebo **maquilas** (od španělského základu *maquillar*, souvisí s mlýnskou výrobou).^{46, 47}

Stěhující se vlaštovky

Volné obchodní zóny jsou vládami zřizovány s vidinou zahraničních investic, ekonomického rozvoje a pracovních příležitostí. Současný systém globálního obchodu však způsobuje, že celá věc má nejeden háček.

Zpracovatelské zóny často obdařené až několikaletými daňovými prázdnicemi a vyjmuté z některých zákonů investory obvykle přilákají, avšak v konkurenci nabídek dalších států je za svými vysokými zdmí málokdy udrží do doby, kdy by z jejich přítomnosti mohl stát konečně začít profitovat. Továrny jednotlivých producentů se jako vlaštovky stěhují tam, kde je to pro ně nejvýhodnější.

S tím souvisí i onen příslib zaměstnání. Továrny ve volných obchodních zónách sice představují ohromné množství pracovních příležitostí – jen v samotné Číně pracovalo v EPZs v roce 2000 více než 20 milionů osob, v Mexiku něco přes milion⁴⁸ –, ale kromě toho, že se jedná o monotónní práci bez kvalifikace a možnosti postupu, jsou tato pracovní místa extrémně nestálá. Investora totiž vedle výrobních nákladů zajímají obvykle pouze dvě věci: rychlost vyhotovení zakázky a kvalita zpracování.⁴⁹ Stačí tedy, aby některá výrobní společnost v jiném městě, v jiném státě, možná i na jiném světadíle přislíbila, že práci obdobné kvality odvede stejně rychle a zároveň levněji, a zadavatelská firma „výrobu“ bez váhání přesouvá. Na to, kolik zaměstnanců a za jakou mzdu onu méně nákladnou výrobu provede, se většinou nikdo neptá. Na osudy tisíců nečekaně propuštěných zaměstnanců náhle nepotřebné továrny také ne. Jejich neštěstí zůstává tiše přecházenou daní za až neuvěřitelnou flexibilitu globálního trhu.

Mělo by však být zřejmé, že tam, kde mzdy obyvatel sotva pokrývají náklady na živobytí a kde stát nezískává svůj podíl na daních, lze jak ekonomický, tak sociální rozvoj očekávat jen těžko.

Robotárny – sweatshops

Jako „sweatshop“ (od anglického sweat = pot, česky překládáno robotárna) bývá označována **menší neformální výrobní dílna,**

která zaměstnává v nevyhovujících podmínkách nekvalifikované pracovníky, imigranty, příslušníky etnických menšin, sociálně slabé ženy a další sociální skupiny, které hledají uplatnění na trhu práce jen s obtížemi. Existence těchto manufaktur byla zdokumentována v mnoha zemích východní Evropy (Bulharsko, Rumunsko, Turecko),⁵⁰ ale také v zemích s nejpřísnější pracovní legislativou na světě: v Nizozemí, Francii, Belgii či USA.⁵¹

Některé z dílen kopírují oděvy známých značek, jiné se zaměřují na rychlou výrobu menšího množství nejmodernějších kousků, často pro vyšší články dodavatelského řetězce. Kvalita zpracování někdy předčí i legálně provozované manufaktury, avšak tento rozdíl jde ruku v ruce s mnohem větším rozdílem v přístupu k zaměstnancům. Nízké mzdy, extrémně dlouhá pracovní doba a nucené přesčasů běžné i ve volných

obchodních zónách se zaměstnanců robotáren dotýkají o to víc, o co je jejich zaměstnání nebo i samotný pobyt v zemi vzdálen zákonům. Při nelegální práci se nemají kde domáhat svých práv – například minimální mzdy či pevné pracovní doby, jako nelegální imigranti se dostávají do situace blízké otroctví či pobytu ve vězení. Není výjimkou, že zaměstnavatel odebírá pracovníkům osobní doklady, ubytovává je ve zdraví ohrožujících místnostech podobných sklepům apod. Policie zaznamenala také bití, a dokonce i vraždy pracovníků pokoušejících se o útek. S ohledem na tyto skutečnosti není divu, že ILO mluví v souvislosti se sweatshopy o nucené práci.⁵²

Domácí práce

Domácí práce je podle definice ILO vymezena jako práce prováděná za odměnu na bázi mzdy podle jasně určené objednávky zaměstnavatele mimo působnost zaměstnavatele v prostorách, které si pracovník sám zvolí. V oděvním průmyslu se nejčastěji využívá průmyslové domácí práce, jejímž nejcharakterističtější znakem je zadávání jednoduchých nekomplexních úkolů. Zároveň se zadáním pracovník většinou obdrží i veškerý materiál potřebný k vyhotovení zakázky.⁵⁵

El Monte: noční můra thajských imigrantů

2. srpna 1995 byla v El Monte v Kalifornii odhalena robotárna, v níž 72 thajských imigrantů šilo oděvy pro renomované americké oděvní firmy. Otrocké podmínky, v nichž někteří pracovníci trávili již sedmnáctý rok, veřejnost vyděsily.

Dělníci pracovali pod dohledem ozbrojených strážců 18 hodin denně. Spali po osmi až deseti v pokojích pro dva, kolem pobíhaly krysy. Celý komplex dělil od okolí ostnatý drát. Telefonáty bez odposlechu a necenzurované dopisy byly zakázány. Dokonce i nákupy se musely odehrávat v komplexu – potraviny a jiné věci denní potřeby prodávali jejich vykořisťovatelé 4krát až 5krát draž než v obchodě.

Odešli z thajského venkova za slibem dobrého zaměstnání, zisku k uživení rodiny. Pravděpodobně zaplatili vysokou částku přepravcům a nadále platí vysoké „nájemné“ za možnost přespání, jako je tomu v případě jiných sweatshopů. Nyní pobývají nelegálně ve vysněné zemi a v neustálém ohrožení sebe i svých blízkých šijí v tmavých garážích oděvy pro zákazníky známých obchodních řetězců, aby si – v lepším případě – vydělali na cestu zpět domů.

Tentokrát byl jejich příběh odhalen. Přilákal pozornost veřejnosti a také napomohl ke vzniku několika iniciativ bojujících za práva zaměstnanců sweatshopů.⁵³

Jak ale dokazuje zpráva z roku 2003 o odhalení brazilských sweatshopů produkujících oděvy např. pro řetězec C&A,⁵⁴ nadále se s podobným osudem potýká nepředstavitelně mnoho osob nejen asijského původu.

Pracovní podmínky v oděvním průmyslu:

- oděvní průmysl je založen na systému subdodávek; subkontrakce je smlouva mezi zadavatelem a dodavatelem, který plní přesně vymezený výrobní úkon; subdodavatel se zodpovědností přebírá i rizika
- zadavatel se pro subdodavatele rozhoduje podle výrobních nákladů toho kterého úkonu v té které lokalitě
- subkontrakce mívá tři podoby, které značně ovlivňují pracovní podmínky zaměstnanců:
  - exportní zpracovatelské zóny (EPZs) a maquily
  - robotárny (sweatshops)
  - domácí práce

Vyrobeno ženami

Přestože textilní průmysl zaměstnává na celém světě více než 30 milionů osob obou pohlaví, alarmující pracovní podmínky bývají nezáviděníhodnou výsadou žen. Ženy, převážně ve věku 18 až 25 let, tvoří 80 % zaměstnanců oděvního průmyslu⁵⁶ (ve východní Evropě až 95 %⁵⁷). Zatímco manažerské funkce a dohled vykonávají obvykle muži, nejhůře ceněná (obrazně i doslova) práce ve výrobě zůstává na ženách. Stále se zde projevují hluboce zakořeněné společenské stereotypy o vedoucím postavení mužů, ale také o hodnotě ženské práce: šití je u žen považováno za přirozenou schopnost nevyžadující zvláštní úsilí či kvalifikaci, a je tak také placeno. Možnost získat vyšší kvalifikaci bývá ženám upírána. Podaří-li se jim ji přesto získat, jejich mzda zůstává v průměru o 20 až 30 procent nižší než mzda mužů vykonávajících stejnou činnost.⁵⁸

Ženy navíc bývají diskriminovány i dalšími, se situací mužů neporovnatelnými, způsoby:

- Ženy se potýkají s kritickým stavem toalet: někde jsou otevřeny pouze určitou krátkou dobu, během níž se musí vystřídat 45 osob, v jiné továrně má 920 dělníků k dispozici pouze 1 toaleta pro muže a 1 pro ženy. Indonéské ženy proto musejí nosit v době menstruace tmavé oděvy.
- Dozorci ženám nadávají a sexuálně je obtěžují.
- Při opuštění africké továrny jsou ženy prohledávány, zda něco neukradly. Kontrolu zahrnující i svlečení spodních kalhotek sice provádějí ženy, ovšem nikoli mimo dosah mužských pohledů.⁵⁹
- Ženy, které jsou nuceny pracovat pozdě do noci, cestou domů čelí riziku znásilnění.
- Uchází-li se žena o zaměstnání, je dotazována, zda je vdaná, zda má či plánuje mít děti, zda užívá antikoncepci. Někdy je nucena zaplatit si těhotenský test. Když test odmítne nebo je těhotná, práci nedostane.
- V některých továrnách musejí ženy jako důkaz, že nejsou těhotné, měsíčně ukazovat krví znečištěné vložky.
- Těhotné ženy vykonávají stejně náročnou práci jako ostatní, jinde jim je přidělována práce ještě náročnější – místo sezení stojí, jsou přesunuty do teplejších provozů, např. k žehlení apod. Cílem je, aby samy odešly nebo potratily a zaměstnavatel ušetřil za mateřskou dovolenou.

V takových podmínkách trpí ženy fyzicky: podvýživou, únavou, bolestmi a chorobami z přepracování, i psychicky: ponižováním, odloučením od rodiny nebo i vlastních dětí, které kvůli dlouhé pracovní době nemohou vychovávat.

Tradičně ženy ve společnostech zastávaly funkci pečovatelek – o děti, o domácnost, o komunitu. Vyrábějí-li ale oblečení pro zbytek světa a tradiční uspořádání zůstává beze změn, nemohou se jejich pracovní podmínky na stavu celých společností nepodepsat.⁶⁰

Domácí práce obvykle představuje poslední článek dodavatelského řetězce. Typická je pro země jižní a jihovýchodní Asie, např. v Bangladéši v roce 1993 šilo doma oděvy pro export nejméně 80 000 osob.⁶¹ Oblibu si získává i jinde, avšak její podmínky v ekonomicky vyspělejších zemích se od podmínek v zemích globálního Jihu značně liší.

Práci doma si pracovník volí buď z důvodu pohodlnosti a již zmíněné flexibility, může k ní být ale také donucen vnějšími podmínkami. Za situace, kdy má žena malé dítě/děti, obstarává domácnost apod., a přitom jí není přiznána mateřská dovolená nebo je z důvodu

Přestože se jednotlivé podoby vztahu zaměstnanec – zaměstnavatel v mnohém liší, pracovní podmínky v globalizovaném oděvním průmyslu lze charakterizovat v několika – v jednotlivých případech více či méně platných – bodech:

- **mzdy jsou velice nízké,** často pod úrovní stanovenou zákonem a pod úrovní, která je v dané zemi nutná k přežití
- **pracovní doba bývá běžně 12–14 hodin,** při dokončování zakázky nebo při práci na urgentní zakázce i víc
- velice obvyklé **přesčasy jsou nucené a placené jen zčásti,** případně vůbec
- **pracovní poměr je málokdy uzavřen písemně,** možnost domáhat se práv je tudíž mizivá
- **činnost odborů je potlačována nebo úplně zakázána**
- **hygienické podmínky na pracovištích jsou alarmující:** horko, nedostatečné větrání, hluk, špatné osvětlení, nezajištěný evakuační systém
- **nároky na zaměstnance mnohdy hraničí s omezováním osobní svobody:** např. není dovoleno si při práci povídat, odcházet volně na záchod, ženy jsou nuceny užívat antikoncepci a jsou podrobovány nuceným těhotenským testům apod.
- **zaměstnání milionů osob je** v důsledku závislosti na situaci na světovém trhu **extrémně nejisté**

Co s tím máme společného...

- Každý rok je na světě spotřebováno více než 23 milionů tun bavlny.
- Téměř dvě třetiny tohoto množství zpracuje oděvní průmysl.
- Drtivá většina oděvů vyráběných v zemích globálního Jihu je určena k vývozu.
- Trh USA a EU spolu s Japonskem pojme 74 % z celkového objemu všech na světě vyrobených oděvů.⁶⁴
- Průměrný obyvatel EU spotřebuje ročně téměř 20 kg textilií, pro srovnání: obyvatel Indie asi 2 kg.⁶⁵
- Průměrný občan České republiky utratí ročně za oděvy a obuv 4908 Kč.⁶⁶

Jsme to tedy my – zákazníci, kdo stojí na druhém konci pomyslné cesty vedoucí od semínka bavlny až třeba k džínám. Svým rozhodováním a také značnou sumou peněz (čistě hypoteticky: v průběhu 50 let utratí jediná čtyřčlenná rodina za oděvy a obuv bezmála 1 milion korun) podporujeme určitý způsob výroby oděvů a s ním spjaté osudy lidí a přírody. Je na nás, který způsob a jaké osudy to budou.

Co můžeme udělat

- preferovat biobavlnu či jiný biotextil
- preferovat tradiční textilní materiály: vlnu, len, konopí
- kupovat Fair Trade
- recyklovat oblečení: nosit zděděné, z druhé či další ruky
- omezit spotřebu oděvů
- preferovat české výrobky
- aktivní činností či jinak podpořit spotřebitelské kampaně

mateřství či věku propuštěna, zůstává domácí práce její jedinou možnou volbou. To, co její kolegové v ekonomicky vyspělejších zemích považují za flexibilitu, se v jejích očích mění v nejistotu. Domácí pracovník si sice může víceméně určit vlastní pracovní dobu, není pod neustálým dohledem dozorce a nemusí snášet jeho případné nadávky, s veškerou odpovědností za zpracování zakázky však přebírá také veškerá rizika svého povolání – nikdo není odpovědný za jeho zdravotní ani sociální zabezpečení a nikdo také neručí za to, že najatý pracovník bude mít zaměstnání i v dalších dnech.

Protože domácí práci provádějí většinou nejchudší z obyvatel rozvojových zemí, není výjimkou, že si jejich pracovní podmínky v ničem nezadají s podmínkami ve velkých továrnách. Místnosti v chudinských čtvrtích velkoměst bývají horké a nedostatečně osvětlené, ve stísněných podmínkách není pracovní prostředí oddělené od obytného prostoru a horku, prachu a hluku jsou vystaveni i další členové domácnosti, zvláště malé děti. Mzdy domácích pracovníků bývají nižší než v továrnách. Pracovní doba je naopak při systému hodnocení za kus obvykle ještě delší a – blíží-li se datum odevzdání zakázky – jsou do práce zapojeni všichni členové rodiny, děti nevyjímaje. Protože však domácí pracovníci většinou postrádají legální status zaměstnance, leží mimo oblast zájmu úřadů a inspekcí, sociální a zdravotní aspekty jejich práce nejsou nikým monitorovány a jejich izolace od jiných pracovníků jim znemožňuje účinně bojovat za svá práva, např. prostřednictvím odborů.⁶²

Co s tím můžeme udělat

Současný konvenční způsob pěstování a zpracování bavlny a globalizované produkce oděvů v mnohém ohrožuje přírodu i životy lidí. Přestože se jeví jako samozřejmý, není to zdaleka jediný způsob, jak si můžeme oblečení opatřit. Alternativy existují. Některé jsou velmi staré, jiné se objevily teprve nedávno jako reakce na šířící se zprávy o alarmujících podmínkách v oděvním průmyslu v rozvojovém světě. Některé z nich jsou dostupné snadno, jiné o něco méně. I český módychtivý spotřebitel má na výběr z poměrně široké škály možností:

Biobavlna (organic cotton)

Biobavlna je stejně jako třeba biomrkev produktem ekologického zemědělství podléhajícího přísným pravidlům zakotveným v mezinárodní⁶³ legislativě. Ekologické zemědělství se od konvenčního liší především tím, že se vyhýbá pěstování geneticky upravených plodin, nepoužívá jedovaté pesticidy a defolianty ani chemicky vyrobená hnojiva, což konkrétně v případě biobavlny znamená, že její pěstování na rozdíl od konvenční produkce neohrožuje zdraví lidí ani životní prostředí. Podobné, ne-li vyšší kvality vlákna dosahují pěstitelé využitím tradic ověřených postupů: střídají plodiny na osevních plochách, pole hnojí přírodními hnojivy, mezi rostlinami bavlníku pěstují jiné, co odpuzují škůdce. Kolem pole naopak vysazují

takové rostliny, které škůdce z pole lákají na sebe, např. slunečnice. Pomocníkem v boji se škůdci se stávají také jejich přirození nepřátelé: ptáci, parazité atd.

V současné době se biobavlna pěstuje ve 22 zemích světa a ročně je jí vyprodukováno více než 31 000 tun. Největšími producenty jsou Turecko, Indie, Čína, USA a Tanzánie, biobavlnu však pěstují také drobní zemědělci z Beninu či Ugandy. Přínosem je pro ně nejen ochrana zdraví a místních ekosystémů, ale také nižší náklady (ušetří za chemikálie), prémie za biokvalitu a svobodná kontrola vlastních příjmů, neboť obchod s biobavlnou stojí mimo zkorumpovaný konvenční sektor.⁶⁷

Sortiment oděvů vyrobených z biobavlny je v současné době již téměř stejně široký jako u konvenční bavlny. Kromě identifikace biopůvodu surovin však výroba samotného biotextilu žádným mezinárodním legislativním opatřením nepodléhá. Zatímco tedy k označení výrobku vyrobeného z biobavlny slouží jednotné „100% organic/bio cotton“, označení biotextilu – tzn. že určité kontrole podléhá celý výrobní proces – bývá různé, neboť jeho certifikaci zajišťuje větší množství soukromých standardů a značek. I v případě biotextilu však může zákazník za dostatečně směrodatné považovat označení „organic“ nebo „bio“.^{68, 69}

Český trh s biooblečením je zatím dosti omezený. V biokvalitě lze u nás nejčastěji koupit bavlněné spodní prádlo, dětské (zejména kojenecké) oblečení a pleny, rozšiřuje se i nabídka ručníků a županů. Mezi biotextilní značky nabízené na našem trhu patří například holandská Boveevil, rakouská Popolini, německé Disana či americká Bgreen. Pravděpodobně největší českou firmou, zabývající se vedle prodeje i vlastní výrobou dětského oblečení z biotextilu, je v současné době společnost Biobaby. Biooblečení pro dospělé nabízí internetové obchody www.ecomamma.cz, www.biosfera.cz a www.bioobchod.cz. Co se týče kamenných obchodů, lze biobavlnu s největším úspěchem hledat ve specializovaných prodejnách Fair Trade a zdravé výživy. Biokolekce, případně oděvy s určitým podílem biobavlny slibuje také vzrůstající počet velkých oděvních firem (Nike – překvapivě největší světový výrobce oděvů z biobavlny, C&A, H&M, Marks&Spencer atd.). Prodavači v českých pobočkách o něm sice někdy nevědí, pátrání ale stojí za to. Přinejmenším proto, že poptávka obvykle ovlivňuje nabídku.

Nutno jen podotknout, že označení bio neříká nic o pracovních podmínkách při výrobě oděvů, o dopadech dálkové dopravy a dalších problémech spojených s globalizovanou produkcí oblečení.⁷⁰

Tradiční textilní materiály: vlna, len, konopí

Využívání vlny, lnu a konopí k výrobě textilií má ve střední Evropě dlouholetou tradici. Poptávka po nich, a tím i jejich produkce však s dostupností bavlny významně poklesla. Dnes je opět známo mnoho důvodů, proč se k těmto materiálům vrátit. Jejich předností jsou specifické užité vlastnosti, ale také to, že pěstování lnu a konopí

Zapomenuté konopí

Konopné vlákno se k výrobě tkanin používá od 3. tisíciletí př. n. l. Vždy bylo ceněno pro svou pevnost a odolnost, a právě proto si jej vybral i Levi Strauss k výrobě svých prvních pracovních kalhot – dnes po celém světě známých džín. Ustupovat z pozice jednoho z nejpoužívanějších vláknenných zdrojů začalo konopí následkem objevení a zdokonalení postupu zpracování bavlny, definitivní tečku za jeho využitím učinil marihuanový zákon schválený v roce 1937 v Americe.

V současnosti začíná být konopí opět ceněno, tentokrát jako „ekologická rostlina“ s nepřeberným množstvím způsobů využití. Je natolik houževnaté, že nemusí být ošetřováno pesticidy, a dokonce prý zlepšuje stav půdy. Největší množství konopí je zpracováváno v Číně, Polsku a Rumunsku, konopné látky se ale tkají např. také v Nepálu. V ČR zákon povoluje pěstování odrůd obsahujících méně než 0,3 % látek ze skupiny THC, konopí na výrobu textilií se tu ale zatím nepěstuje. Důvodem je malá informovanost veřejnosti a vysoká cena sklizecí a zpracovatelské techniky.⁷¹

a chov ovcí nejsou obvykle spojovány ani s nadměrným užíváním toxických chemických látek, ani s vykořisťováním pracovníků v rozvojových zemích. Navíc len i konopí lze pěstovat v našich klimatických podmínkách, což zmírňuje environmentálně nepříznivé dopady dálkové dopravy. Produkce vlny je zase spojena s pozitivním vlivem pastvy na kulturní krajinu.⁷²

Fair Trade

Fair Trade, neboli „spravedlivý obchod“, je mezinárodní hnutí, jehož cílem je nabídnout veřejnosti celkově jiný koncept obchodování založený na solidaritě se znevýhodněnými výrobci v rozvojových zemích a na spravedlivém dělení zisků mezi producenty a obchodníky. Je-li zboží obchodováno podle Fair Trade principů, je zaručeno, že při jeho výrobě nebyla zneužita dětská ani nucená práce, dělníci dostávají spravedlivou mzdu, za kterou užijí sebe a své rodiny, a použité zemědělské a výrobní postupy jsou pokud možno šetrné k lidem i životnímu prostředí. Fair Trade dále usiluje o dlouhodobé, stabilní a co nejpríjemnější obchodní vztahy mezi výrobcí a prodejci. Původ zaručuje buď certifikační známka FAIRTRADE nebo členství organizace v mezinárodní asociaci Fair Trade – WFTO.

Hlavními obchodními artikly Fair Trade je tzv. koloniální zboží: káva, kakao a čaj, v nabídce specializovaných organizací si ale i oděvy našly své pevné místo. Nejčastěji to jsou šátky a šály, případně v zemi výroby tradiční kusy oděvů, obvykle vyrobené z regionálně dostupných materiálů – hedvábí, bavlny, vlny, alpaky apod., stále běžněji se však v nabídce firem, které dovážejí a distribuují férové oblečení, objevují i moderní střihy a vzory. Poměrně nedávno vyústila rostoucí poptávka po oděvech vyrobených za sociálně přijatelných podmínek také ve vytvoření standardů pro samostatnou certifikaci bavlny, což by mohlo napomoci rozšíření nabídky oděvů z férové bavlny, neboť certifikace FAIRTRADE umožňuje distribuci výrobků Fair Trade i do běžné maloobchodní sítě.⁷³

Pro férové oděvy platí všechna obecná pravidla Fair Trade, vedle toho u nich bývá kladen důraz na uchování tradičních řemeslných dovedností a na ruční práci ve Fair Trade družstvech, zatím však neexistuje certifikace pro samotnou výrobu oděvů, původ tedy zaručuje členství obchodníků v asociaci WFTO – World Fair Trade Organization. Čím dál více producentů férového bavlněného oblečení navíc zpracovává certifikovanou biobavlnu, čímž sociální rozměr Fair Trade doplňuje o rozměr environmentální.

V České republice se oblečení od výrobců zapojených do Fair Trade objevuje jen výjimečně, neboť zde zatím neexistuje žádná firma nebo

Fair Trade či Fairtrade?

Fair Trade označuje systém spravedlivého obchodu, Fairtrade pouze certifikační výrobku.

organizace, která by se dovozu férových oděvů programově věnovala. Český zákazník si ho za cenu srovnatelnou se značkovými oděvy může pořídit ve specializovaných Fair Trade obchůdcích, největší výběr nabízí znojemský obchůdek Centra férového obchodu. Na oblečení z bavlny certifikované nezávislou známkou FAIRTRADE, dostupné např. ve Švýcarsku či ve Francii, narazí zákazník prozatím pouze v některých prodejnách společnosti Marks&Spencer. I v případě férového oblečení ale platí, že nabídka ve velké míře závisí na zájmu zákazníků.

Oblečení z druhé a další ruky

Nejlevnější a v porovnání s předešlými nejdostupnější alternativou je oblečení zděděné, případně zakoupené v prodejnách použitého oblečení, známých secondhandech. Z environmentálního hlediska je tato možnost zaručeně nejlepší, neboť za prvé recyklujeme materiál, který by jinak skončil na skládce odpadů nebo ve spalovně, a za druhé svou nulovou spotřebou nového zboží nepodněcujeme rizikovou výrobu. Sociální souvislosti dědění a nakupování v secondhandech jsou však o něco komplexnější: naprosto důsledné upřednostňování oblečení z druhé ruky by mohlo vést k omezení poptávky po oděvech a následně až ke ztrátě pracovních míst v oděvním průmyslu. Problematický je také vývoz levného přebytečného oblečení z bohatších zemí do zemí chudších, např. do subsaharské Afriky.⁷⁴ Místní oděvní průmysl, mnohdy jediný průmyslové odvětví v zemi zaměstnávající tisíce osob, nemůže konkurovat extrémně nízkým cenám dovezeného použitého oblečení – v podstatě odpadu – a krachuje. Vzhledem k tématu nelidských pracovních podmínek ale zůstává oblečení z druhé a další ruky neutrální. Problém sice neřeší, ale ani neprohlubuje.

Způsobů, jak přijít k oblečení, jehož výroba by byla k lidem i k přírodě šetrnější než výroba konvenční, je samozřejmě více. Koupí českého výrobku snížíme negativní dopady dálkové dopravy a podpoříme upadající český oděvní průmysl. Spolehne-li se na své dovednosti nebo svěříme-li zhotovení oděvu místní krejčově, snadno zkontrolujeme, v jakých podmínkách práce probíhala. Při tomto postupu si také můžeme zvolit, jaký materiál k výrobě použijeme. Kombinací jednotlivých alternativ se nabízí nepřeberně. Zda dáme nakonec přednost přešitému zděděnému tričku z konvenčně vypěstované bavlny nebo vlastními silami ušitému oděvu z českého lnu, třeba i vlastnoručně utkaného, záleží jen na nás.

Pravdou ale zůstává, že vyrobíme-li oblečení jakýmkoli způsobem, s největší pravděpodobností vždy něco nebo někoho do jisté míry poškodíme. Uvědomíme-li si navíc, kolik oděvů si ročně pořídíme a jak málo obnošené jsou, když se jich zbavujeme,⁷⁵ zdá se být jasné, že snížení celkové spotřeby oděvů je více než vhodným doplňkem kterékoli z alternativ.

Další skutečností je to, že jakkoli je každá alternativa ke konvenčně vyráběným oděvům cestou k lepším výrobním podmínkám v textilním

průmyslu, situaci dnešních pracovníků volných obchodních zón a sweatshopů neřeší. I s tím ale můžeme mnohé udělat:

Spotřebitelské kampaně

Kampaň za čisté oblečení (CCC – Clean Clothes Campaign)

Kampaň za čisté oblečení je evropskou iniciativou, která vznikla v roce 1989 v Nizozemí a dnes je aktivní v 11 zemích. V každé zemi se jedná o koalici nevládních organizací, odborů, církevních organizací apod., které na národní úrovni pracují samostatně. Na mezinárodní úrovni se k nim připojují i odborové a nevládní organizace z rozvojových zemí.

Cílem, na němž všichni koaliční členové aktivně spolupracují, je zlepšení pracovních podmínek v oděvním a sportovním průmyslu a podpora pracovníků těchto odvětví. K dosažení tohoto cíle využívá CCC široké spektrum aktivit. Přibližně je lze shrnout do čtyř kategorií:

- zvyšování povědomí veřejnosti o praktikách nejznámějších oděvních společností a mobilizace spotřebitelů k tomu, aby se na základě těchto informací nějakým způsobem přičinili za jejich zlepšení;
- vytváření tlaku na společnosti, aby přijaly svou zodpovědnost. Požadavkem je obvykle zavedení etického kodexu platného pro všechny dodavatele společnosti a důsledná kontrola jeho dodržování;
- akce solidarity neboli podpora pracovníků v zápasu za jejich pracovní i lidská práva, např. prostřednictvím demonstrací, dopisů zasílaných vedení společnosti apod.;
- lobbying a akce na politické úrovni. CCC například pátá po možnostech, jak společnosti právně napadnout, usiluje o změny legislativ příslušných zemí atd.⁷⁶

Samostatná národní pobočka CCC v České republice zatím nebyla vytvořena, k přímým akcím kampaně se však český spotřebitel může velice snadno připojit prostřednictvím webových stránek www.cleanclothes.org nebo www.saubere-kleidung.de.

Zřejmě neklasičtějším typem iniciativy za zlepšení výrobních podmínek v oděvním průmyslu jsou kampaně zacílené na spotřebitele, často institucionalizované do podoby nevládních organizací. **Jejich hlavní myšlenkou je poskytnout spotřebitelům informace o podmínkách výroby a obchodu v konvenčním oděvním průmyslu tak, aby mohli pozitivně uplatňovat svou kupní sílu a vyvíjet tlak na odpovědné instituce a firmy.** Za hlavní viníky nepřijatelných výrobních podmínek označují spotřebitelské kampaně zadavatele zakázek, tedy oděvní firmy, které objednávají zhotovení oděvů a určují podmínky, za jakých kontrakt proběhne – termín dodání, ceny, materiál, vzhled konečného výrobku apod. Neziskové organizace požadují, aby oděvní firmy přiznaly odpovědnost za výrobní podmínky u svých dodavatelů a učinily kroky k jejich nápravě. Z praktických důvodů se kampaně zaměřují především na známé značkové firmy, které jsou pro spotřebitele snadno identifikovatelné a které do jisté míry udávají směr, jímž se celý oděvní průmysl ubírá.

Příkladem spotřebitelských kampaní je v Evropě působící **Kampaň za čisté oblečení**, americká **Sweatshop Watch** nebo kanadská **Maquila Solidarity Network**. Prostředky, jimiž dosahují svých cílů, jsou u všech podobné. Zahrnují vydávání informačních materiálů, šíření letáků, pořádání veřejných debat, seminářů a demonstrací, organizování mediálních kampaní a podpisových akcí. Neoddělitelnou součástí jejich práce je také výzkum, přímý monitoring pracovních podmínek v jednotlivých továrnách a lobbying na politické úrovni, např. při tvorbě legislativy nebo při zadávání veřejných zakázek. (Viz také rámeček Kampaň za čisté oblečení.)

To, že jejich boj zdaleka není marný, dokládají změny v praktikách takových firem, jako jsou Nike, The Gap, Tommy Hilfiger, H&M a mnohé jiné. Mohutné protesty, které proti nim spotřebitelské kampaně už od 90. let vedly, u většiny vyústily v zavedení tzv. **etických kodexů** – dokumentů, které upravují vztah firmy s jejími dodavateli v rozvojových zemích. Hovoří o zákazu dětské a nucené práce, vyplácení alespoň minimálních mezd a dodržování pracovního práva. Avšak přestože jsou tyto dobrovolné etické závazky příslibem změn v pohledu na práva pracovníků, ukazuje se, že stále zůstávají více reklamním trikem vytvářejícím „dobré image“ firmy než účinným nástrojem ke zlepšení pracovních podmínek. Obvykle jsou totiž formulovány příliš obecně, případně se vztahují pouze na hlavního dodavatele a neošetřují pracovní podmínky

jeho dalších subkontraktorů. Výzkumy také zjistily, že v mnoha továrnách pracovníci o zavedeném etickém kodexu buďto vůbec nevědí, nebo s jeho zavedením nezpozorovali žádnou reálnou změnu k lepšímu.⁷⁷ Náplní činnosti spotřebitelských kampaní je tedy také vytváření tlaku na oděvní společnosti, aby přísně dbaly na dodržování svých etických kodexů a dále aby zajistily nezávislé monitorování pracovních podmínek u všech svých dodavatelů, nejlépe některou z nezávislých neziskových organizací nebo akreditovaných agentur.

Tím, že jsou spotřebitelské kampaně, jak už z názvu vyplývá, zacíleny především na spotřebitele, nabízejí na svých internetových stránkách nejen spoustu užitečných informací, které mohou být dobrým vodítkem pro výběr sociálně šetrnějšího oblečení, ale také množství konkrétních návodů, jak přímo přispět ke zlepšení pracovních podmínek v oděvním průmyslu v rozvojových zemích. Nabádají zákazníky, aby se zajímali o výrobní praktiky oděvních firem, aby vyjadřovali nesouhlas, dozvědí-li se, že jejich oblíbený prodejce oblečení toleruje porušování pracovněprávních standardů, aby bojkotovali zboží v takových podmínkách vyrobené.

Spotřebitelské kampaně naši snahu o změnu pracovních podmínek v textilním průmyslu usnadňují – zkoumají za nás fakta, organizují podpisové akce, předepisují dopisy adresované ředitelům společností, o nichž zjistí, že poškozují své závazky. To však neznamená, že těm, kdo se k jejich akcím připojit nechtějí nebo prostě nemohu – nemají přístup k internetu, neovládají cizí jazyk apod., zbývá jen sedět s rukama v klíně. **Nejsme-li ochotni smířit se s mnohdy odstrašujícími podmínkami, v nichž se vyrábí většina oblečení, vždy máme přinejmenším jednu možnost, a tu bychom měli bez výjimek uplatňovat – u každého oděvu bychom se měli zajímat o to, kdo, kde a za jakých podmínek ho vyrobil. Jinými slovy měli bychom se ptát: Kdo dělal naše šaty? Jak se získanou informací naložíme, je pak už jen otázkou našich možností (a našeho svědomí).**

Cíle spotřebitelských kampaní:

- monitoring
- šíření informací o podmínkách výroby mezi spotřebiteli
- vytváření návodů a tipů, jak přispět ke zlepšení současného stavu
- vytváření tlaku na oděvní společnosti, aby:
  - přijaly zodpovědnost
  - zavedly etický kodex
  - a zajistily kontrolu jeho dodržování také u svých subdodavatelů
- lobbying při vytváření legislativy

Kde co pořídit? aneb Vybrané alternativy dostupné na českém trhu (situace mapovaná k 24. 7. 2009)

Skromný sortiment biooblečení různých značek nabízejí internetové obchody:

www.ecomamma.cz

www.biosfera.cz

www.bioobchod.cz

www.biotricko.cz – kolekce Earth Positive od pražské firmy OP Tiger

www.dobrykramek.cz

www.bundles.cz

www.mamaja.cz – dětské oblečení z biobavlny z Opavy

www.bettymode.com – dětské oblečení z biobavlny z Kyjova

www.biomamma.cz

www.vitek-odevy.cz – český výrobce dětského oblečení z biobavlny ze Strak u Nymburka

www.etique.cz – butik Evergreen v Praze, bio oblečení z nealergických látek, konopí, kopřiv, sóji

Zboží z biobavlny lze vystopovat v prodejnách:

H&M – mezi konvenčním oblečením, označené černou visačkou s nápisem „organic cotton“

ZARA – trička z biobavlny si vysloužila i samostatný stojan označený „organic cotton“

C&A – velké množství pánských i dámských džín, jiných kalhot a triček, od konvenčních oděvů je odlišují snadno viditelné béžové visačky s nápisem „bio cotton“

Také značky jako např. Puma, Adidas, Keen, Nike, Calvin Klein mají ve svých kolekcích věci z biobavlny.

Oblečení z bio bavlny a zároveň certifikované Fair Trade lze nalézt v katalogu firmy Switcher

www.switcher.cz.

Oblečení Fair Trade, nejčastěji trička, najdete s jistotou v obchůdku Fair Trade **NaZemi**, Pekařská 16, Brno.

Bavlněné produkty Fair Trade zařadily do své nabídky i prodejny **Marks&Spencer**.

Konopné oblečení vyrobené v etických podmínkách z ekologicky vypěstovaných surovin proklamuje:

www.ecovoice.cz – česká firma z Humpolce obchodující s oblečením z rumunského konopí a biobavlny

www.thtc.cz – česká pobočka londýnské firmy produkující originální „streetware“ – převážně trička s potiskem

www.ekooko.cz – Ústí nad Labem – z konopí vyrábí textil, stavební materiály či potraviny.

Konopné oblečení ve „street stylu“ nabízí také **www.grateful-hemp.com**.

Lněné oděvy lze nalézt v sortimentu mnoha výrobců, originální oděvy s ručním potiskem nabízí např.

www.jocha.cz – firma Jocha z Lipova u Uherského Hradiště.

Vlněné oděvy české výroby vznikající s ohledem na životní prostředí mohou reprezentovat ponožky:

www.prirodnivlna.cz – ponožky či rukavice z čisté vlny od firmy Surtex (www.surtex.cz)

Soupis samozřejmě není vyčerpávající. Nabídek oblečení bio a Fair Trade rychlým tempem přibývá, konopí, len a vlna získávají zasloužený obdiv. Přesto zůstává pravděpodobné, že mnohé z našich spotřebitelských požadavků v obchodech s „ekologickým“ a „etickým“ oblečením neuspokojíme. Nechceme-li se takových požadavků vzdát, můžeme šít a plést sami, využít dovedností krejčovských a krejčí nebo hledat alespoň firmy, u nichž nemáme důvod nepříjemné pracovní podmínky očekávat.

Příkladem takovýchto firem vyrábějících oděvy přímo v České republice mohou být:

www.lenorek.mysteria.cz – pěkná, střídá, originální, ručně šitá česká móda, sem tam i s konopnou příměsí z Hustopečí nad Bečvou

REJOICE – česká firma vyrábí záplatované kalhoty a jiné, převážně sportovní oblečení s logem kytičky v Batelově na Vysočině (majitelé uvádějí, že šijí také v Číně), www.rejoice.cz

BUSHMAN – pražský výrobce outdoorového oblečení z přírodních materiálů, někdy i z konopí, www.bushman.cz

Poznámky

- ¹ I ty se však v jednotlivých zdrojových textech liší. Více z historie viz HOBHOUSE, H.: *Šest rostlin, které změnilly svět*. Praha: Academia, 2004, s. 163–213 nebo THOMPSON, J. Cotton: King of Fibers. *National Geographic*. 1994, č. 6, roč. 185, s. 60–82.
- ² HAFFMANS, S.: Cotton and Textiles. In: *Challenges of Fair Trade 2001–2003*. Brussels: EFTA, 2000, s. 177. [online] Dostupné z http://www.eftafairtrade.org/pdf/YRB2001Ch12_EN.pdf.
- ³ EJF: *White Gold: the true cost of cotton*. London: Environmental Justice Foundation, 2005, s. 3.
- ⁴ EJF: *White Gold: the true cost of cotton*. London: Environmental Justice Foundation, 2005, s. 24–32.
- ⁵ PANNA. *Cotton Briefing Kit*. Pesticide Action Network North America. [online] Dostupné z <http://www.panna.org/resources/documents/conventionalCotton.dv.html>.
- ⁶ Obecně látky k hubení škůdců.
- ⁷ Látky k hubení hmyzích škůdců.
- ⁸ *The WHO Recommended Classification of Pesticides by Hazard and Guidelines to Classification 2004* (Světovou zdravotnickou organizací doporučená klasifikace pesticidů dle nebezpečnosti a Příručka pro klasifikaci 2004). WHO, 2005, s. 16. [online] Dostupné z http://www.who.int/ipcs/publications/pesticides_hazard_rev_3.pdf.
- ⁹ Také smrtící plyn, který v roce 1984 unikl z továrny v Bhópálu v Indii a zabil více než 3000 lidí, pocházel z pesticidu obvykle rozstříkovaného na bavlníkové porosty. (THOMPSON, J.: Cotton: King of Fibers. *National Geographic*. 1994, č. 6, roč. 185, s. 80.)
- ¹⁰ EJF: *The Deadly Chemicals in Cotton*. London: Environmental Justice Foundation ve spolupráci s PAN UK, 2007, s. 10–15.
- ¹¹ EJF: *The Deadly Chemicals in Cotton*. London: Environmental Justice Foundation ve spolupráci s PAN UK, 2007, s. 33.
- ¹² EJF: *The Deadly Chemicals in Cotton*. London: Environmental Justice Foundation ve spolupráci s PAN UK, 2007, s. 12, 13 a 32.
- ¹³ HAFFMANS, S.: Cotton and Textiles. In: *Challenges of Fair Trade 2001–2003*. Brussels: EFTA, 2000, s. 178. [online] Dostupné z http://www.eftafairtrade.org/pdf/YRB2001Ch12_EN.pdf.
- ¹⁴ EJF: *The Deadly Chemicals in Cotton*. London: Environmental Justice Foundation ve spolupráci s PAN UK, 2007, s. 5.
- ¹⁵ Dokumentární film *100% cotton: Made in India*. Německo, 37 min., 2000.
- ¹⁶ EJF: *The Deadly Chemicals in Cotton...*, s. 17.
- ¹⁷ EJF: *The Deadly Chemicals in Cotton*. London: Environmental Justice Foundation ve spolupráci s PAN UK, 2007, s. 16.
- ¹⁸ HAFFMANS, S.: Cotton and Textiles. In: *Challenges of Fair Trade 2001–2003*. Brussels: EFTA, 2000, s. 178. [online] Dostupné z http://www.eftafairtrade.org/pdf/YRB2001Ch12_EN.pdf.
- ¹⁹ HAFFMANS, S.: Cotton and Textiles..., s. 181.
- ²⁰ ŠPAČKOVÁ, Š.: Bavlna – špatné svědomí našich skříní. *Sedmá generace*, č. 6, 2007. [online] Dostupné z <http://www.sedmagerace.cz/index.php?art=clanek&id=247>.
- ²¹ Více o GM bavlně např. viz publikace *Pesticide Action Network UK*. < <http://www.pan-uk.org/Projects/Cotton/Resources/index.html#gm>>.
- ²² Podle EJF: *White Gold: the true cost of cotton*. London: Environmental Justice Foundation, 2005.
- ²³ HOBHOUSE, H.: *Šest rostlin, které změnilly svět*. Praha: Academia, 2004, s. 169.
- ²⁴ Prakticky všechny současné stroje jsou konstruovány na vytrhávání surové bavlny z otevřených tobolek (HOBHOUSE, H.: *Šest rostlin, které změnilly svět...*, s. 169.).
- ²⁵ Údaj z roku 1996 viz HAFFMANS, S.: Cotton and Textiles. In: *Challenges of Fair Trade 2001–2003*. Brussels: EFTA, 2000, s. 177. [online] Dostupné z http://www.eftafairtrade.org/pdf/YRB2001Ch12_EN.pdf.
- ²⁶ THOMPSON, J.: Cotton: King of Fibers. *National Geographic*. 1994, č. 6, roč. 185, s. 62.
- ²⁷ HOBHOUSE, H.: *Šest rostlin, které změnilly svět*. Praha: Academia, 2004, s. 169.
- ²⁸ Oddělená semena jsou zdrojem velmi cenných bílkovin. Protože ale obsahují pro člověka jedovatý gossypol, nebyla donedávna využívána jinak než jako krmivo pro zvířata, palivo, případně se z nich lisoval olej využívaný v chemickém průmyslu. Při rafinaci se ale jedovatá látka z oleje ztrácí a ten může být využit k výrobě margarínu, dresinků apod. Taktéž byly vyšlechtěny odrůdy bez gossypolu. (THOMPSON, J. Cotton: King of Fibers. *National Geographic*. 1994, č. 6, roč. 185, s. 69.) Zůstává otázkou, zda zbytky pesticidů obsažené v bavlněných semenech i v mase dobytka jimi krmeného nepředčí v některých ohledech škodlivost gossypolu. (EJF: *The Deadly Chemicals in Cotton*. London: Environmental Justice Foundation ve spolupráci s PAN UK, 2007, s. 15.)
- ²⁹ HOBHOUSE, H.: *Šest rostlin, které změnilly svět*. Praha: Academia, 2004, s. 169.
- ³⁰ HAFFMANS, S.: Cotton and Textiles. In: *Challenges of Fair Trade 2001–2003*. Brussels: EFTA, 2000, s. 187. [online] Dostupné z http://www.eftafairtrade.org/pdf/YRB2001Ch12_EN.pdf.
- ³¹ Viz učební materiály organizace Oxfam. OXFAM: *The Clothes Line*. [online] Dostupné z http://www.oxfam.org.uk/education/resources/clothes_line/files/extra_material_captions_plus_two_cotton_worksheets.pdf.
- ³² HAFFMANS, S.: Cotton and Textiles. In: *Challenges of Fair Trade 2001–2003*. Brussels: EFTA, 2000, s. 187. [online] Dostupné z http://www.eftafairtrade.org/pdf/YRB2001Ch12_EN.pdf.
- ³³ Viz učební materiály organizace Oxfam. OXFAM: *The Clothes Line*. [online] Dostupné z http://www.oxfam.org.uk/education/resources/clothes_line/files/extra_material_captions_plus_two_cotton_worksheets.pdf.
- ³⁴ Dokumentární film *A Killer Bargain* (Smlouva s ďáblem), Dánsko, 57 min., 2006.
- ³⁵ KLEINOVÁ, N.: *Bez loga*. Praha: Argo, 2005, s. 197.
- ³⁶ Blíže k tématu „značek“, jejich reklamních strategií i výrobních podmínek v oděvním průmyslu viz KLEINOVÁ, N.: *Bez loga*. Praha: Argo, 2005.
- ³⁷ Podle ABRAMS, F.; ASTILL, J.: Story of the Blues. *Guardian Unlimited*. 29. 5. 2001. [online] Dostupné z www.guardian.co.uk/Archive/Article/0,4273,4193955,00.html.
- ³⁸ Podle HAFFMANS, S.: *Cotton and Textiles...* a ŠPAČKOVÁ, Š.: *Bavlna – špatné svědomí našich skříní...*
- ³⁹ Podle HAFFMANS, S.: Cotton and Textiles. In: *Challenges of Fair Trade 2001–2003*. Brussels: EFTA, 2000, s. 187. [online] Dostupné

- z http://www.eftafairtrade.org/pdf/YRB2001Ch12_EN.pdf a ŠPAČKOVÁ, Š.: Bavlna – špatné svědomí našich skříní. *Sedmá generace*. č. 6, 2007. [online] Dostupné z <http://www.semagenerace.cz/index.php?art=clanek&id=247>.
- ⁴⁰ Více o globalizovaném oděvním průmyslu viz ŠPAČKOVÁ, Š.: *Důsledky globalizace oděvního průmyslu pro rozvojové země a iniciativy za jejich zmírnění*. Diplomová práce. Brno: MU, 2005.
- ⁴¹ RODDICK, A.: If shirts could only speak... if we would only listen. *The Ecologist*. 8. 7. 2004. [online] Dostupné z http://www.theecologist.org/archive_detail.asp?content_id=302.
- ⁴² Více o právu na svobodné sdružování a o činnosti odborových hnutí v jednotlivých státech viz: *Labour practices in the footwear, leather, textiles and clothing industries*. Ženeva: ILO, 2000, s. 60–69. [online] Dostupné z <http://www.ilo.org/public/english/dialogue/sector/techmeet/tmlfi00/tmlfi-r.pdf>.
- ⁴³ ŠPAČKOVÁ, Š.: *Důsledky globalizace oděvního průmyslu pro rozvojové země a iniciativy za jejich zmírnění*. Diplomová práce. Brno: MU, 2005, s. 21.
- ⁴⁴ *What are EPZs?*. ILO, 2007. [online] Dostupné z <http://www.ilo.org/public/english/dialogue/sector/themes/epz/epzs.htm>.
- ⁴⁵ *Labour practices in the footwear, leather, textiles and clothing industries*. Ženeva: ILO, 2000, s. 82. [online] Dostupné z <http://www.ilo.org/public/english/dialogue/sector/techmeet/tmlfi00/tmlfi-r.pdf>.
- ⁴⁶ KLEINOVÁ, N.: *Bez loga*. Praha: Argo, 2005, s. 207.
- ⁴⁷ Popisy konkrétních exportních zpracovatelských zón a čtivě podané rozborů jejich problémů viz KLEINOVÁ, N.: *Bez loga*. Praha: Argo, 2005, s. 197–230 (Kapitola devátá: Nepotřebná továrna. Degradace výroby v éře superznaček); podrobněji o charakteru EPZs viz studie *Labour practices in the footwear, leather, textiles and clothing industries*. Ženeva: ILO, 2000, s. 82–91. [online] Dostupné z <http://www.ilo.org/public/english/dialogue/sector/techmeet/tmlfi00/tmlfi-r.pdf>.
- ⁴⁸ *Labour practices in the footwear, leather, textiles and clothing industries...*, s. 82.
- ⁴⁹ *Labour practices in the footwear, leather, textiles and clothing industries...*, s. 84.
- ⁵⁰ ŠPAČKOVÁ, Š.: *Důsledky globalizace oděvního průmyslu pro rozvojové země a iniciativy za jejich zmírnění*. Diplomová práce. Brno: MU, 2005, s. 22.
- ⁵¹ *Labour practices in the footwear, leather, textiles and clothing industries*. Ženeva: ILO, 2000, s. 79. [online] Dostupné z <http://www.ilo.org/public/english/dialogue/sector/techmeet/tmlfi00/tmlfi-r.pdf>.
- ⁵² *Labour practices in the footwear, leather, textiles and clothing industries...*, s. 79–80.
- ⁵³ *El Monte Thai Garment Workers: Slave Sweatshops*. Sweatshop Watch: Empowering workers, Informing consumers [online]. Dostupné z <http://www.sweatshopwatch.org/index.php?s=68>.
- ⁵⁴ CASARA, M.: *Is this in fashion? C&A sells clothes produced in clandestine sweatshops that exploit illegal immigrants*. Sao Paulo – Brazil: Social Observatory Institute, 2006. [online] Dostupné z <http://www.cleanclothes.org/ftp/06-05-Is%20this%20in%20fashion.pdf>.
- ⁵⁵ ŠPAČKOVÁ, Š.: *Důsledky globalizace oděvního průmyslu pro rozvojové země a iniciativy za jejich zmírnění*. Diplomová práce. Brno: MU, 2005, s. 22.
- ⁵⁶ ŠPAČKOVÁ, Š.: *Důsledky globalizace oděvního průmyslu pro rozvojové země a iniciativy za jejich zmírnění*. Diplomová práce. Brno: MU, 2005, s. 35.
- ⁵⁷ BARENDT, R.; MUSIOLEK, B.: *Worker's voices. The situation of women in the Eastern European and Turkish garment industrie*. CCC, 2005, s. 5. [online] Dostupné z <http://www.saubere-kleidung.de/download/workers-voice.pdf>.
- ⁵⁸ *Labour practices in the footwear, leather, textiles and clothing industries*. Ženeva: ILO, 2000, s. 23. [online] Dostupné z <http://www.ilo.org/public/english/dialogue/sector/techmeet/tmlfi00/tmlfi-r.pdf>.
- ⁵⁹ HAAN, E.; PHILLIPS, G.: *Made in Southern Afrika*. CCC, 2002, s. 49. [online] Dostupné z <http://www.cleanclothes.org/ftp/Africa-report.pdf>.
- ⁶⁰ Podle ASCOLY, A.; FINNEY, CH.: *Made by Women. Gender, the global garment industry and the movement for women workers' rights*. CCC, 2005. [online] Dostupné z http://www.cleanclothes.org/ftp/made_by_women.pdf.
- ⁶¹ *Labour practices in the footwear, leather, textiles and clothing industries*. Ženeva: ILO, 2000, s. 33. [online] Dostupné z <http://www.ilo.org/public/english/dialogue/sector/techmeet/tmlfi00/tmlfi-r.pdf>.
- ⁶² *Labour practices in the footwear, leather, textiles and clothing industries...*, s. 33–37.
- ⁶³ Pro členské státy EU je minimem NAŘÍZENÍ RADY (EHS) č. 2092/91 ze dne 24. června 1991 o ekologickém zemědělství a k němu se vztahujícím označování zemědělských produktů a potravin. [online] Dostupné z <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/cs/dd/15/02/31991R2092CS.pdf>.
- ⁶⁴ EJF: *White Gold: the true cost of cotton*. London: Environmental Justice Foundation, 2005, s. 34.
- ⁶⁵ HAFFMANS, S.: Cotton and Textiles. In: *Challenges of Fair Trade 2001–2003*. Brussels: EFTA, 2000, s. 184. [online] Dostupné z http://www.eftafairtrade.org/pdf/YRB2001Ch12_EN.pdf.
- ⁶⁶ Údaj z roku 2005, Český statistický úřad.
- ⁶⁷ EJF: *The Deadly Chemicals in Cotton*. London: Environmental Justice Foundation ve spolupráci s PAN UK, 2007, s. 27.
- ⁶⁸ Podrobnosti, včetně obsahu jednotlivých standardů, lze najít např. v článku: ČAPOUNOVÁ, K.: *Stručný průvodce biotextilem – biobavlna*. 16. 4. 2007. [online] Dostupné z http://www.biospotrebitel.cz/page.php?reference_name=press.print&press_id=282 nebo v *My Sustainable T-Shirt: A Guide to Organic, Fair Trade, and Other Eco Standards and Labels for Cotton Textiles*. London: Pesticide Action Network UK, 2007, s. 17–22. [online] Dostupné z www.wearorganic.org.
- ⁶⁹ Vznikla také mezinárodní iniciativa usilující o vytvoření jednotných standardů biotextilu. Více o standardech včetně zakázaných postupů a látek na <http://www.global-standard.org/>.
- ⁷⁰ Podle www.konopa.cz.
- ⁷¹ TOYE OLORI. Textile industry under threat. Second hand clothes and cheap imports from the Far East are threatening Nigeria's fragile textile industry. *News from Africa*. 15. 2. 2005. [online] Dostupné z http://www.newsfromafrica.org/newsfromafrica/articles/art_9610.html.
- ⁷² I přesto, že dopady pěstování lnu a konopí a chovu ovcí na životní prostředí jsou nesrovnatelně nižší než u konvenčně pěstované bavlny, je na místě i u těchto materiálů podporovat bioprodukcí. Biolen, biokonopí ani biovlna však dosud nejsou

na českém trhu dostupné. Více informací např. na http://www.biospotrebitel.cz/page.php?&reference_name=press.detail&kategorie=&from=&clanek=262.

⁷³ Existují totiž dva modely prodeje férových výrobků: buď jsou prodávány ve specializovaných FT obchůdkách, které jsou dostatečným dokladem o férovém původu zboží, nebo je pro určitý druh zboží vytvořena samostatná FT certifikace. Potom výrobky, které standardy pro certifikaci splní, získají příslušnou značku a mohou být prodávány i v běžných obchodech a supermarketech. (*My Sustainable T-Shirt: A Guide to Organic, Fair Trade, and Other Eco Standards and Labels for Cotton Textiles*. London: Pesticide Action Network UK. 2007, s. 17–22. [online] Dostupné z www.wearorganic.org.)

⁷⁴ Podle ČAPOUNOVÁ, K.: *Stručný průvodce biotextilem – biobavlna*. 16. 4. 2007. [online] Dostupné z http://www.biospotrebitel.cz/page.php?reference_name=press.

print&press_id=282.

⁷⁵ Jeden výzkum dokonce ukázal, že průměrná britská žena si ročně koupí neuvěřitelných 14 kusů oblečení – kalhoty, halenky, šaty apod. –, které si nakonec nikdy neoblékne. Viz Fast Fashion, *The Ecologist*. 2007/3, s. 66.

⁷⁶ Podle ŠPAČKOVÁ, Š.: *Důsledky globalizace oděvního průmyslu pro rozvojové země a iniciativy za jejich zmírnění*. Diplomová práce. Brno: MU, 2005, s. 72 a www.cleanclothes.org.

⁷⁷ *Research on Working & Living Conditions of Women in Export Processing Zones (EPZ) and Sweatshops in Indonesia Report*. Sudwind and UCM Jakarta. 2004, s. 18. [online] Dostupné z <http://www.cleanclothes.org/ftp/04-07-13-PMK-EPZ-research.pdf>.

Seznam použitých zdrojů

Knihy, studie, zprávy z výzkumů

ASCOLY, A.; FINNEY, CH.: *Made by Women. Gender, the global garment industry and the movement for women workers' rights*. CCC, 2005. [online] Dostupné z http://www.cleanclothes.org/ftp/made_by_women.pdf.

BARENDT, R.; MUSIOLEK, B.: *Worker's voices. The situation of women in the Eastern European and Turkish garment industrie*. CCC, 2005. [online] Dostupné z <http://www.saubere-kleidung.de/download/workers-voice.pdf>.

CASARA M.: *Is this in fashion? C&A sells clothes produced in clandestine sweatshops that exploit illegal immigrants*. Sao Paulo – Brazil: Social Observatory Institute. 2006. [online] Dostupné z <http://www.cleanclothes.org/ftp/06-05-Is%20this%20in%20fashion.pdf>.

EJF: *The Deadly Chemicals in Cotton*. London: Environmental Justice Foundation ve spolupráci s PAN UK, 2007.

EJF: *White Gold: the true cost of cotton*. London: Environmental Justice Foundation, 2005.

El Monte Thai Garment Workers: Slave Sweatshops. Sweatshop Watch: Empowering workers, Informing consumers [online]. Dostupné z <http://www.sweatshopwatch.org/index.php?s=68>.

HAAN, E.; PHILLIPS, G.: *Made in Southern Afrika*. CCC, 2002. [online] Dostupné z <http://www.cleanclothes.org/ftp/Africa-report.pdf>.

HAFFMANS, S.: Cotton and Textiles. In: *Challenges of Fair Trade 2001–2003*. Brussels: EFTA, 2000, s. 176–199. [online] Dostupné z http://www.eftafairtrade.org/pdf/YRB2001Ch12_EN.pdf.

HOBHOUSE, H.: *Šest rostlin, které změnily svět*. Praha: Academia, 2004, s. 163–213.

KLEINOVÁ, N.: *Bez loga*. Praha: Argo, 2005.

Labour practices in the footwear, leather, textiles and clothing industries. Ženeva: ILO, 2000. [online] Dostupné z <http://www.ilo.org/public/english/dialogue/sector/techmeet/tmlfi00/tmlfi-r.pdf>.

My Sustainable T-Shirt: A Guide to Organic, Fair Trade, and Other Eco Standards and Labels for Cotton Textiles. London: Pesticide Action Network UK, 2007. [online] Dostupné z www.wearorganic.org.

Research on Working & Living Conditions of Women in Export Processing Zones (EPZ) and Sweatshops in Indonesia Report. Sudwind and UCM Jakarta. 2004. [online] Dostupné z <http://www.cleanclothes.org/ftp/04-07-13-PMK-EPZ-research.pdf>.

ŠPAČKOVÁ, Š.: *Důsledky globalizace oděvního průmyslu pro rozvojové země a iniciativy za jejich zmírnění*. Diplomová práce. Brno: MU, 2005.

Časopisecké a novinové články

ABRAMS, F.; ASTILL, J.: Story of the Blues. *Guardian Unlimited*. 29. 5. 2001. [online] Dostupné z www.guardian.co.uk/Archive/Article/0,4273,4193955,00.html.

ČAPOUNOVÁ, K.: *Stručný průvodce biotextilem – biobavlna*. 16. 4. 2007. [online] Dostupné z http://www.biospotrebitel.cz/page.php?reference_name=press.print&press_id=282.

Fast Fashion, *The Ecologist*. 2007/3, s. 66.

RODDICK, A.: If shirts could only speak...if we would only listen. *The Ecologist*. 8. 7. 2004. [online] Dostupné z http://www.theecologist.org/archive_detail.asp?content_id=302.

ŠPAČKOVÁ, Š.: Bavlna – špatné svědomí našich skříní. *Sedmá generace*. č. 6, 2007. [online] Dostupné z <http://www.sedmagenerace.cz/index.php?art=clanek&id=247>.

THOMPSON, J.: Cotton: King of Fibers. *National Geographic*. 1994, č. 6, roč. 185, s. 60–82.

TOYE, O.: Textile industry under threat. Second hand clothes and cheap imports from the Far East are threatening Nigeria's fragile textile industry. *News from Africa*. 15. 2. 2005. [online] Dostupné z http://www.newsfromafrica.org/newsfromafrica/articles/art_9610.html.

Dokumentární filmy

A Killer Bargain (Smlouva s ďáblem), Dánsko, 57 min., 2006.

100% cotton: Made in India. Německo, 37 min., 2000.

Další zdroje

OXFAM: *The Clothes Line* [online] Dostupné z http://www.oxfam.org.uk/education/resources/clothes_line/files/extra_material_captions_plus_two_cotton_worksheets.pdf.

PANNA. *Cotton Briefing Kit*. Pesticide Action Network North America. [online] Dostupné z <http://www.panna.org/resources/documents/conventionalCotton.dv.html>.

The WHO Recommended Classification of Pesticides by Hazard and Guidelines to Classification 2004 (Světovou zdravotnickou organizací doporučená klasifikace pesticidů dle nebezpečnosti a Příručka pro klasifikaci 2004). WHO, 2005, s. 16. [online] Dostupné z http://www.who.int/ipcs/publications/pesticides_hazard_rev_3.pdf.

What are EPZs?. ILO, 2007. [online] Dostupné z <http://www.ilo.org/public/english/dialogue/sector/themes/epz/epzs.htm>.

www.cleanclothes.org

www.konopa.cz

www.maquilasolidarity.org

www.sweatshopwatch.org

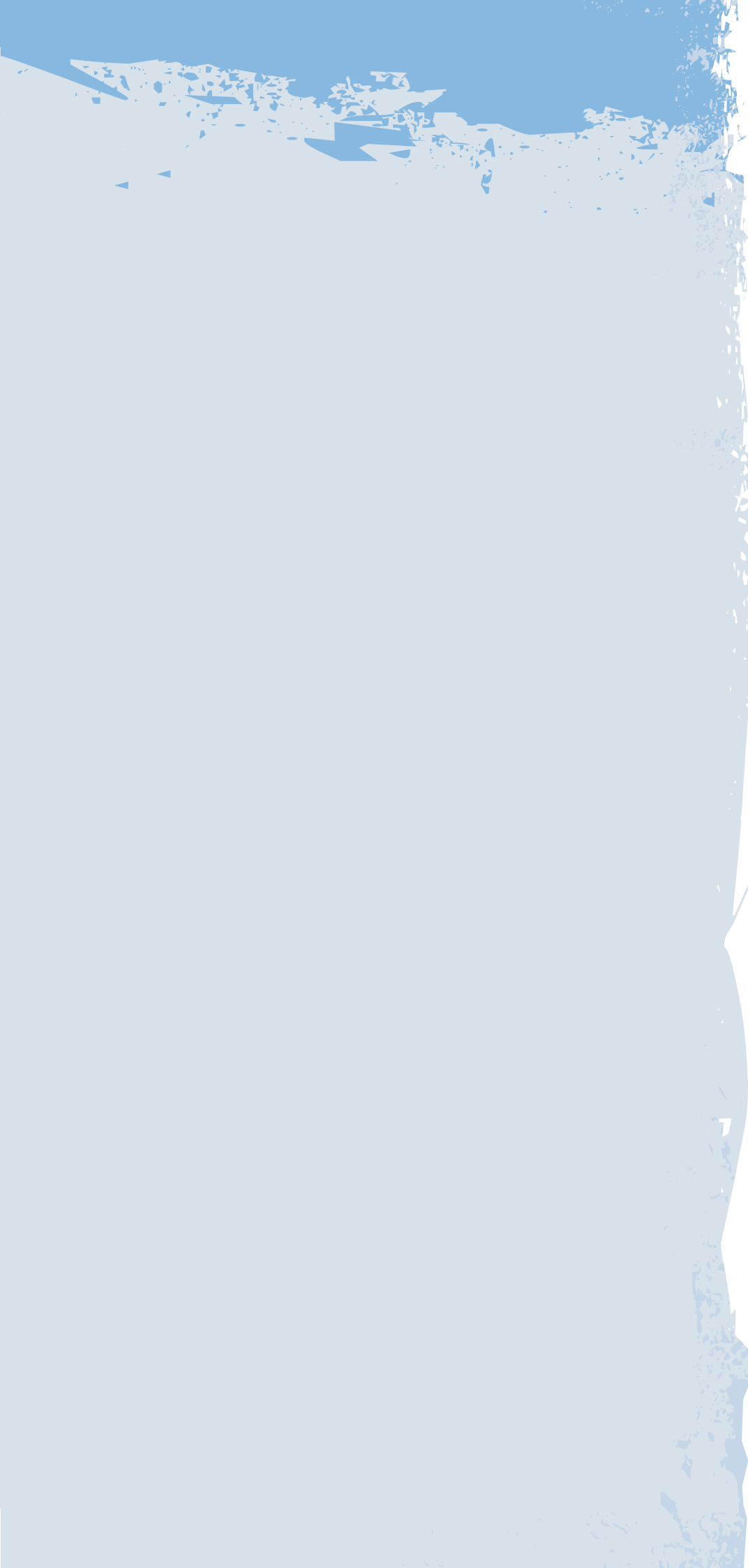
www.wearorganic.org

Zdroje fotografií:

The Clean Clothes Campaign (s. 27, 29, 34)

Environmental Justice Foundation (s. 17, 19–21)

svět v nákupním košíku

Proč se ptát, kdo dělá šaty

Oděv považujeme spolu s potravinami a přístřeším za jednu ze základních potřeb člověka. Mezi ty ho řadí především jeho prvotní funkce: ochrana těla. Před chladem, jinými povětrnostními vlivy, ale i před zraky ostatních. Tato funkce je však stále více doplňována (a někdy snad i vytlačována) symbolickou funkcí oděvu, tedy jeho schopností nést určité významy. Zajímáme se o to, kdo má co na sobě, neboť věříme, že se skrze oděv dozvíme, s kým máme tu čest. Stejně tak dbáme na to, aby i naše vlastní oblečení co nejvěrněji vyjádřilo naši jedinečnost, individualitu. Jinými slovy, již od věků velká část lidstva věří, že šaty dělají člověka. Mnoho generací se již jen ptá: Jak? Jak dělají šaty člověka?

Otázka Kdo dělá šaty? se tolik zajímavá nezdála. Předení, tkaní i šití patřilo donedávna k základním dovednostem. I když postupně přestávaly být tyto činnosti běžnou praxí, mohl člověk ještě před pár lety při troše úsilí lehce zjistit místo, kde byl zakoupený oděv vyroben, a dokonce je i navštívit. Ani nemusel jezdit daleko.

S postupným propojováním světa, které se ani textilnímu průmyslu nevyhýbá, nabývá otázka po původu našich šatů na zajímavosti i složitosti.

Cílem této dílny je ukázat na příkladu bavlny a procesu jejího zpracování až po konečný oděv na pultech obchodů, že ptát se, kdo dělal naše šaty, je nejen nesmírně zajímavé, ale dokonce žádoucí. Nejen s ohledem na naše svědomí, ale především s ohledem na životy těch, jejichž rukama prošly naše šaty před námi.

Vydalo NaZemi
Dotisk 2014
www.nazemi.cz/vzdelavani

Publikace byla vytištěna s finanční podporou Evropské unie a Magistrátu města Brna. Obsah publikace je zcela na odpovědnosti NaZemi a jako takový nemůže být považován za stanovisko Evropské unie.

Materiály jsou tištěny na recyklovaném papíře – vnitřní strany – a na papíře ze dřeva certifikovaného FSC (označující šetrné lesní hospodaření) a dalších kontrolovaných zdrojů – obálka.